

Djetinjstvo na selu: sjeveroistočna Istra sredinom 20. stoljeća

Kuharić, Sara

Undergraduate thesis / Završni rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:640516>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-04**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI

Djetinjstvo na selu:
sjeveroistočna Istra sredinom 20. stoljeća

-završni rad-

Ime i prezime studenta: Sara Kuharić

Matični broj: 0114022764

Studij: Sveučilišni preddiplomski jednopredmetni studij pedagogije

Ime i prezime mentora: dr. sc. Jasminka Ledić, red. prof.

Rijeka, 31. kolovoz, 2015.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Teorijska razrada teme	2
2.1. Povijesne, društvene i kulturne prilike u Istri sredinom 20. stoljeća	2
2.2. Pregled rezultata istraživanja povijesti djetinjstva u Istri	4
2.2.1. Uvjeti života na selu	5
2.2.2. Dječje igre i igračke	5
2.2.3. Obilježavanje narodnih običaja	7
2.2.4. Priče i vjerovanja	10
3. Obrazloženje predmeta istraživanja	11
4. Metodologija	12
5. Rezultati	14
5.1. Izgled, prehrana i stanovanje	14
5.2. Poslovi, obrazovanje i slobodno vrijeme	21
5.3. Priče, pjesme i običaji	31
6. Zaključak	40
Sažetak	42
Literatura	44

1. Uvod

Ovaj rad bavi se temom djetinjstva na području sela sjeveroistočne Istre sredinom 20. stoljeća. Povijest djetinjstva u istarskim selima slabo je zastupljena tema u stručnoj literaturi i literaturi uopće, a ovim se radom nastoji pružiti doprinos u širenju spoznaja o navedenoj problematici, te ukazati na važnost istraživanja povijesti djetinjstva kao svojevrsne subkulture „koja ima svoj vlastiti jezik, strukturu, funkciju, pa i tradiciju.“ (Kon, 1989: 100, prema Nenadić, 2011).

Cilj rada je istražiti ranije navedenu temu te oblikovati prikaz djetinjstva u selu na području sjeveroistočne Istre sredinom 20. stoljeća uvažavajući različite aspekte djetinjstva. Istraživanjem se nastoje obuhvatiti ideja, praksa i kultura djetinjstva, i to kroz prikupljanje podataka o različitim dimenzijama: izgledu, prehrani i stanovanju s posebnim naglaskom na prostorima namijenjenim djeci, podjeli poslova u obitelji i dječjim zadaćama, obrazovanju i slobodnom vremenu, dječjim pričama, pjesmama, te sudjelovanju djece u obilježavanju narodnih običaja i slavlja. Posebna se važnost daje osobnim iskustvima i viđenju vlastitog odrastanja iz perspektive sudionika, zbog čega je primijenjen kvalitativan pristup u istraživanju.

Nekad se djetinjstvo promatralo kao posljedicu bioloških zakonitosti, kao „privremeno i prolazno stanje u ljudskom životu“, iz čega je proizašla i njegova marginalizacija, smatra Milić (2001: 5). Danas se djetinjstvu ne pristupa kao jednoj fazi života, već kao socijalnom konstrukt, tvorevini koja ovisi o specifičnim povijesnim, društvenim i kulturnim uvjetima (Tomanović, 1996). Kako bi mogli bolje razumjeti problematiku djetinjstva u selima sjeveroistočne Istre sredinom 20. stoljeća, nužno je uvažiti spomenuti kontekst koji je iz tog razloga opisan u nastavku.

2. Teorijska razrada teme

2.1. Povijesne, društvene i kulturne prilike u Istri sredinom 20. stoljeća

Za Istru je 20. stoljeće bilo razdoblje brojnih promjena koje su ostavile svoj trag i utjecale na razvoj ovog poluotoka. Do 1920. godine nalazila se u sastavu Austro – Ugarske Monarhije, da bi nakon njezina raspada Rapalskim ugovorom bila priključena Kraljevini Italiji, čime započinje proces uništavanja lokalne samouprave i autonomije (Dukovski, 2004). Stanovništvo ruralne Istre biva marginalizirano, te se produbljuje jaz između siromašnih i imućnih i jača nepovjerenje prema fašističkoj državi. Sredinom 20. stoljeća, u lipnju 1940. Italija ulazi u rat, a nedugo kasnije, već 1943. postaje očito kako se bliži kraj fašističke ere. Osjećajući se ugroženo talijanske su vlasti započele borbu protiv svega što je ugrožavalo nacionalne interese na okupiranom teritoriju, ističe Dukovski (2010), a činile su to uništavanjem ili talijanizacijom osnovnih i srednjih škola, talijanizacijom imena i prezimena, te strogim nadzorom i kaznama, odnosno sustavom totalne represije. Dakle, nastojao se spriječiti razvoj i briga za očuvanje nacionalnog identiteta stanovništva koje su većinom činili Hrvati i Slovenci. Nakon kontinuiranih pokušaja odupiranja nasilničkoj politici, s vremenom u Istri nastaje antifašistički pokret. „Istarsko selo, a dijelom i industrijsko radništvo, uspjelo je očuvati oporbeni duh kao glavni element vlastita opstanka.“ (Dukovski, 2004:149). Nakon kapitulacije Italije i ustanka Narodnooslobodilačkog pokreta (NOP) pa sve do kraja rata kao zamjena za srušenu vlast djeluju Narodnooslobodilački odbori (NOO), a nastavlja se i borba za priključenje Istre Hrvatskoj, i to na međunarodnoj razini (Darovec, 1997). Njeno su područje okupirali Nijemci, a to je razdoblje obilježeno okrutnim ratnim zločinima, pljačkama, paljenjem kuća i ubojstvima nedužnih civila, ili pak njihovim deportiranjem u koncentracijske logore. Ovakvo je stanje potrajalo sve do 5. svibnja 1945. godine kada je Istra oslobođena i priključena Jugoslaviji (Dukovski, 1998). Nakon dvadesetogodišnje vladavine talijanskog fašizma, na vlast dolaze komunisti. Kakve je posljedice to imalo za Istru, može se sažeti u sljedeću rečenicu: „Komunistički sustav, kakav je bio na snazi do kraja šezdesetih godina, unazadio je istarsko poljodjelstvo za najmanje pola stoljeća!“ (Ivetac, 1999: 11). Nakon rata seoska gospodarstva su uništena, kuće spaljene, a stoka poubijana. Ratno stanje i opustošena istarska sela koja su iza njega ostala možda najbolje mogu opisati riječi onih koji su to doživjeli. Iz tog razloga u nastavku su navedene izjave sudionika istraživanja prikazanog kasnije u ovom radu koji su podijelili vlastita iskustva na temu okupacije i njenih posljedica:

Nas su proterali u četrtom, petom mesecu iz Vranji, i sve su popalili. I puno ljudi su tu ubili, jer je... Ljudi so bežali va šumo, po šume su ih našli i poubijali. (...) tu so naša... naši

*dalmatinci, brigada napala, tu z Učki dole po Vranje, i tu so... Jer se žestoko vodila borba z Nemci. Ja san pogleda na vrata vanka da ću videt ča delaju Nemci. Ti Nemci su palili... (...)
Kad su uni prišli, ni bilo za jes. Ni bilo blaga. (J. K.,77 - Vranja)*

*Bila je strašna neimaština tamo do... neznam, do pedeset i neke. Da. Do šezdesetih, da. (...)
Baš zato šta je sve izgorilo, stoku su im pobrali Nijemci, polja se nisu obrađivala jer je to bilo ratno stanje, nego ono nešto malo, puno njih je stradalo mladih ljudi u partizanima, i pose su ih poubijali kad su se povlačili, tako da... ja se sjećan samo te neimaštine velike. (B. P.,75 - Baričevići, Vranja).*

Opisano stanje i teška gospodarska situacija bili su uzrok stalnog iseljavanja domaćeg stanovništva sve do sredine šezdesetih godina (Darovec, 1997). Uz migracije, broj stanovnika smanjivao se i uslijed loših higijenskih uvjeta te čestih bolesti, što je utjecalo na visoku smrtnost djece. Bilo je sve više sirotinje, posebice u obiteljima koje su u ratu izgubile muške članove, hranitelje. „Osjećaj siromaštva je najmasovniji osjećaj istarskih ruralnih obitelji.“ (Dukovski, 1997: 74). Vlasti su nastojale ublažiti siromaštvo uspostavljajući neki oblik socijalne politike – izrađeni su kriteriji socijalne pomoći prema kojima su dodjeljivana financijska i materijalna sredstva, najčešće hrana, odjeća i obuća (Dukovski, 2010). Iako se stanje s vremenom poboljšalo, seoska područja vrlo su dugo ostala zakinuta u pogledu opskrbe pitkom vodom, što je također utjecalo na zdravstvene prilike i ukupnu kvalitetu života. „Kultura stanovanja u zabačenijim istarskim sredinama bila je na vrlo niskoj razini“, ističe Dukovski (2004: 192), a do njezinog unaprijeđivanja prošlo je još puno vremena. Uz stambene uvjete, pojavio se i problem školstva. Prioritet postaje obnova spaljenih i razrušenih školskih zgrada te osiguranje dovoljnog broja nastavnika, uzimajući pri tome u obzir kulturološku bliskost s djecom koja su većinom poznavala talijanski jezik ili govorila čakavskim dijalektom. Osnovane su brojne osnovne i srednje škole s internatima kao popratnom infrastrukturom, te prosvjetni aktivni u svrhu podupiranja rada u školama i cjelokupnog kulturno – prosvjetnog rada (Dukovski, 2004). Specifičan problem školstva u ruralnim dijelovima Istre predstavljali su izostanci. Naime, roditelji djecu često nisu slali u školu kako bi pomagala u kućnim poslovima i poljskim radovima ili čuvala stoku, a vlasti tome nisu uspjele doskočiti ni kaznama. Naprotiv, time su potaknuli još češće izostanke, ističe Dukovski (2004). Iz škola je izbačen i jedan od predmeta – vjeronauk, nakon što se neko vrijeme održao kao fakultativni predmet, uz strogu kontrolu vjeroučitelja (Trogrlić, 2011). Budući da se nije uklapao u vrijednosno – svjetonazorski sustav kakvog je vlast željela prenijeti djeci, vjeronauk je 1952. godine u potpunosti ukinut u školama, a ta se zabrana

nastojala proširiti i na samu Crkvu, pa su svećenici koji su ga održavali u župama često kažnjavani (Trogrlić, 2011).

Ranije opisane političke promjene utjecale su i na kulturu: „Poratna kulturna djelatnost u Istri, sve do konca pedesetih, nosi jak pečat politizacije i ideološke indoktrinacije.“ (Dukovski, 2004: 214). Kultura je bila podređena politici, a poticalo se samo djela i priredbe koja su najbolje prenosila političke poruke, što su najčešće bile kazališne i filmske predstave. Velika pozornost posvećivala se kulturnim događajima u seoskim sredinama koji su se najčešće realizirali u obliku prikazivanja filmova, i to uglavnom iz promidžbeno – političkih razloga, ističe Dukovski (2004). Prisjećaju se toga i sudionici:

U Lupoglavu je bio film „Ne okreći se sine!“ . (...) To je bio moj prvi film u životu šta sam vidjela. I gdje je bilo kino, to su se prikazivali samo ratni filmovi, partizanski, i tako. (N. K.,65 - Mavrovija, Vranja)

Kad smo dobili struju, (...), onda smo gledali „Marš na Drinu“ film... (F. F.,65 - Račice)

Od početka 20. stoljeća pa sve do kraja 2. svjetskog rata ruralni dio Istre bio je zaostao u pogledu socijalnog i gospodarskog razvoja. Takva je situacija imala velik utjecaj na kvalitetu života seljaka, a time zasigurno i na život seoske djece. Oblikovala je njihovo djetinjstvo u svim aspektima, od stambenih prilika do obrazovnih mogućnosti. Iz tog je razloga vrlo važno uzeti u obzir opisani društveno – povijesni kontekst u svrhu boljeg razumijevanja rezultata istraživanja prikazanih kasnije u radu.

2.2.Pregled rezultata istraživanja povijesti djetinjstva u Istri

Istraživanja koja se bave problematikom povijesti djetinjstva u Istri su rijetka te uglavnom usmjerena samo na određene aspekte djetinjstva. Značajan doprinos ovom području dala je autorica Mirjana Margetić svojim terenskim istraživanjima¹ čije je rezultate prikazala u nekoliko stručnih radova na temu dječje kulture u Istri u kojima je opisala tradicionalne dječje igre te ulogu djece u obilježavanju narodnih običaja. Pored spomenutih istraživanja, zapise o povijesti djetinjstva može se pronaći u brojnim knjigama koje tematiziraju Istru. Primjerice, Bijazić (1999) piše o istarskim narodnim običajima i starim zanatima, Darovec

¹ Margetić, M. (2005). Kako su se igrali naši djedovi i bake. *Franina i Jurina*, 2005; str. 171-174;

Margetić, M. (2009). Dječje igre na otvorenom i blagdansko darivanje djece u Istri. *Etnološka istraživanja*, 1; (14); str. 133-144.

(1997), i Dukovski (1998, 2004) pišu o povijesti Istre, Mikac (1977) o kulturnoj baštini, a Perić (2008) o narodnim predajama. Spoznaje relevantne za temu ovog rada ukratko su prikazane u nastavku.

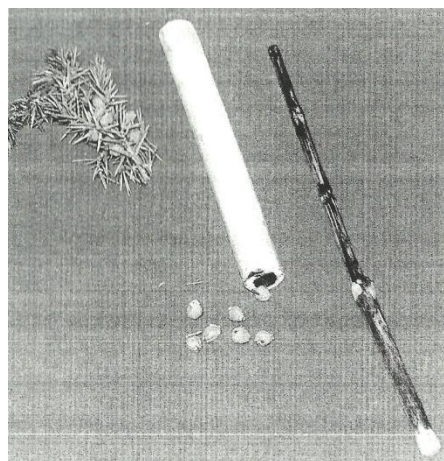
2.2.1. Uvjeti života na selu

Ratna zbivanja imala su teške posljedice za uvjete života u Istri, posebice u ruralnim dijelovima. Ljudi koji su se nakon progonstva vraćali u sela bili su suočeni s velikom neimaštinom. Prioritet im je tada postala obnova uništenih gospodarstava i spaljenih kuća. O izgledu seoskih kuća u Istri sredinom 20. stoljeća nema mnogo podataka u literaturi. Može se pročitati o tome kako se gradilo uglavnom kamenom: „Od grote se je delalo sve. Misto kadi se živi, šterna s ke se pije voda...“ (Bijažić, 1999: 15). Kuće siromašnih seoskih obitelji bile su pokrivenne *škrilama*, odnosno kamenim pločama, a tek kasnije crijepovima. Budući da vodovoda u selima nije bilo, uz kuće su se gradile *šterne* – rezervoari za prikupljanje kišnice. Kuće su se sredinom 20. stoljeća gradile uglavnom prema sljedećem obrascu: ulazni pretprostor, zvan i *portih*, vodio je u prizemne prostorije – kuhinju i konobu ili *kamarin*, a stubištem na kat gdje su se nalazile dvije sobe (*kamare*) (Bertoša, 2008). Bijažić (1999: 145) je zabilježio tek nekoliko informacija vezano za spavaće sobe: „Na postelji je bilo perje od truginje (kukuruz) i one stare ponjave, ki smo doma prele i plele.“. Umjesto madraca, djevojke i žene ljuštile su kukuruz i od tog „perja“ izrađivale takozvane *paljariće*, dok se zimi umjesto toga stavljala vuna. Djecu se nije imalo čime pokriti, a dodatan su problem stvarale stjenice. Odjeća se je spremala u škrinju (*kaselu*), i to samo ona za svečanije prilike, dok se o odjeći za svakodnevnu upotrebu manje brinulo, ističe Bijažić (1999). Pri pregledu podataka o tradicijskoj gradnji i stanovanju na području Istre gotovo se i ne može naići na opise prostora namijenjenih djeci, što može ukazivati na to da nisu niti postojali.

2.2.2. Dječje igre i igračke

Budući da je u selima vladala stalna borba za opstanak, vremena za igru bilo je malo. Već u dobi od 7 godina djeca su morala čuvati stoku, a to su vrijeme najčešće koristila za igru (Margetić, 2009). Tome u prilog idu i rezultati istraživanja koje je proveo Dukovski (1997). Prema kazivanjima sudionika, djeca su morala sudjelovati u poslovima kako bi se obitelji prehranile. Kada su se igrala, činila su to sama ili s djecom iz susjedstva, a nikad s roditeljima.

Ipak, prilikom igre nije bilo podjele na djevojčice i dječake, mlađe i starije, već su djeca bila međusobno povezana, bez individualnih izdvajanja (Margetić, 2009). Budući da igračkara na selu nije bilo, djeca su ih najčešće izrađivala sama. Vjerojatno najpoznatija od njih je tzv. krpenjača, lopta načinjena od krpa s kojom su dječaci igrali nogomet. Osim nogometa, česte su bile igre lovice ili pljočkanje, a djeca su znala izraditi *švike* (zviždaljke),

Slika 1. Puškalice (Margetić, 2005).

fjonde (praćke), *puškalice*, itd. (Dukovski, 1997). U tome su vještiji bili dječaci, a koristili su materijale koji su im bili dostupni: stare krpe, drvo, gumu, i druge odbačene stvari. Margetić (2005) detaljnije opisuje proces izrade ranije navedenih igračaka: „Praćke ili *fjonde* izrađivale su se od grane koja ima prirodni oblik rašaljka. Na vrh rašaljka priveže se guma (...) koja služi za odapinjanje kamena.“ (Margetić, 2005: 172). Osim *fjondama*, dječaci su se za pucanje i bacanje predmeta u daljinu služili i *strijalicama*. Bio je to klasičan luk i strijela kojeg su dječaci izrađivali od drveta kestena ili lješnjaka, a vrškove strelica od odbačenih metalnih dijelova (Ivetac, 1984). *Puškalice* ili *bazgalice* izrađivale su se također od drva, i to od drva bazge čija se meka sredina istisne kako bi se dobio oblik cijevi. U cijev se zatim stavljala „municija“, odnosno bobice smreke ili „čepovi“ konoplje koji su se ispaljivali naglim pokretom štapića, navodi Ivetac (1984), koji opisuje još jednu igračku izrađenu na sličnom principu, ali od trstike - *švrkalice*. Margetić (2005) ih naziva *cickalice*. Izgledom i namjenom slične puškalicama, *cickalice* ili *švrkalice* izrađivale su se također od drva bazge, a služile su kao neka vrsta šprice na vodu. Često su dječaci dok su čuvali stoku izrađivali zamke u koje su lovili ptice. Nazivaju se škrljke, labure ili labre, a bile su napravljene od nekoliko grančica i kamene pločice. Kada bi ptica srušila grančicu, kamen bi ju poklopio. Ukoliko bi htjeli uloviti živu pticu, ispod škrljke bi iskopali rupu u koju bi ona upala (Bijažić, 1999). Za razliku od dječaka, djevojčice su izrađivale lutke, tzv. *pupe*: „Od platna (...) se napravi mala loptica i omota u smotuljak bijelog platna i zaveže na sredini. Tako se dobije glava i tijelo. Drugi manji smotuljak stavi se okomito ispod glave i to su ruke. Od šarenog platna izreže se marama, facol, i pregača, traverša i obuče se lutkica. S ugljenom bi nekad na glavi nacrtali oči, usta i nos.“ (Margetić, 2005).

Ivetac (1984) i Margetić (2009) opisuju nekoliko seoskih igara. *Praščicanje* je jedna vrsta pastirske igre, slična hokeju na travi, a igra se *bačukama*, drvenim palicama zadebljanim

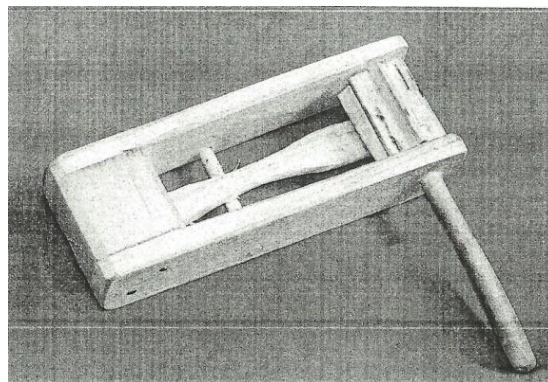
na jednom kraju. Djeca bi na pašnjaku iskopala jednu dublju rupu, *poje*, te nekoliko manjih, zvanih *pičine*. Iako su pravila prilično komplicirana, osnova je igre u tome da igrači nastoje drvenu lopticu ili kamen (*prasac* ili *svinja*) ubaciti u poje, štiteći pri tome svoje pičine od jednog igrača koji nema vlastitu. Naziva se još i prahćanje, prašćanje, prašćići i kukali (Margetić, 2009) ili rupičanje (Bijažić, 1999). *Pepelićanje* su igrale uglavnom djevojčice, a Margetić (2009) ga još naziva i manete, saseti cristina, kamenčići ili pika – paka. Pet okruglih kamenčića (*pepelići*) baca se u zrak, spušta na kamenu ploču, te skuplja s jednom ili dvije ruke, a postoje i posebna pravila. Dok su neki kamenčići u zraku, zadatak je igrača s tla pokupiti kamenčiće koje odrede suigrači, a prema tome se sakupljaju i bodovi. Dječaci su za to vrijeme *pljočkali*. Za tu su igru potrebne *pljočke*, malene kamene ploče koje se pokušavaju baciti što bliže *balinu*, okruglom kamenu. Igra se u parovima, a pobjednik je onaj par koji je najbliže bacio pljočku balinu (Margetić, 2009). Igrali su često i igre grahom – *kivanje*, gdje su zrno graha gurali kažiprstom prema rupici, ili *potkikin* gdje je valjalo pogoditi ispod kojeg se prsta savijene šake krije zrno graha (Ivetac, 1984). Osim navedenih, Ivetac spominje još i igre tjeranja obruča, skakanja s motkom, hodanja na *pikima* (štakama) preko potoka, *huzanje* odnosno klizanje na ledu, penjanje po drveću, jahanje na magarcima, izrađivanje mlinova na potocima te vožnju s vozićima niz padine. Djeca su igrala i zajedničke igre kućanstva - ogradili su prostor na livadi kako bi dobili različite prostorije u kojima su zatim oponašali odrasle, najčešće roditelje i njihove dnevne poslove (Margetić, 2005).

Lopte, drveni konjići ili autići na guranje, te gumene lutke mogli su se kupiti tek 60-ih godina prošlog stoljeća na godišnjim seoskim sajmovima, no imala su ih rijetka djeca (Ivetac, 1984). Prije toga, krajem 50-ih, kupovne su lutke uglavnom donosili rodbina ili prijatelji iz Italije. Pojava kupovnih igračaka ujedno je utjecala i na gubitak zanimanja za domaće igračke, koje današnja djeca više ne izrađuju (Margetić, 2005).

2.2.3. Obilježavanje narodnih običaja

Običaji koji su se obilježavali na istarskim selima uglavnom su vezani uz kršćanske blagdane i svece. Središnji događaji tijekom godine bili su Božić, Uskrs te blagdan zaštitnika župe, kada se održavao i godišnji seoski sajam, *samanj* (Bratulić, 1994), a posebna prilika za druženje djece i odraslih bilo je kolinje (Milićević, 2000). U nastavku će biti ukratko opisani običaji vezani uz obilježavanje Uskrsa, sv. Nikole, Božića, Nove Godine, Sveta tri kralja, te pokladnih običaja, a pritom ćemo se usmjeriti na ulogu djece u njihovu obilježavanju.

U vrijeme Velikog tjedna uoči Uskrsa, kada bi crkvena zvona prestala zvoniti, djeca su trčala selom i bučila *škrgetalnicama* (Margetić, 2009). Na Veliku subotu kuhala su se jaja da bi ih se sljedeće jutro, na Uskrs (Vazan) ponijelo na blagoslov. Kako bi se obojila, u vodu s jajima stavljao se luk ili kopriva (Bijažić, 1999). Na Uskršnje jutro cijela je obitelj zajedno doručkovala blagoslovljenu hranu: pincu, jaja, kruh i janjetinu. Djeca su se pritom igrala udarajući jajem o jaje, a pobjednik čije je jaje ostalo cijelo uzimao je i ono razbijeno (Bratulić, 1994). Nakon uskršnje mise djeca su se okupljala oko šterne i igrala igru zvanu *hitat u jaje*, šćukat jaja, pičit, ili boćanje jajima. Radi se o gađanju jaja kovanicama, a cilj igre bio je pogoditi tako da se novčić zabije u jaje. Onaj tko u tome uspije, uzima jaje i novčić. U protivnom novčić pripada vlasniku jajeta: „Ko biš žbalja jaje, a takovih je bilo čuda, liru s kon si hita bi pobra gospodar jajeta. (...) Ki je zapičija liru u jaje, je uza liru i jaje...” (Bijažić, 1999: 123).

Slika 2. Škrgetalnica (Izvor: Margetić, 2005).

Margetić (2009) opisuje obilježavanje božićnih blagdana na selima središnje Istre. Ovo razdoblje započinje sv. Nikolom, 6. prosinca. Darivanje djece povodom sv. Nikole počelo se prakticirati tek nakon Drugog svjetskog rata, i to više u gradovima, a u manjoj mjeri u selima (zbog siromaštva). I dok se ranije za darove ostavljao tanjur na stolu, od pedesetih godina na dalje počinju se stavljati čizmice na prozor. Ujutro su neka djeca u njima pronalazila jabuke, lješnjake, orahe ili naranču, a druga *baketinice* (šibe ukrašene vrpcom) ili luk, ovisno o tome jesu li bila dobra, zločesta ili plačljiva. Darove je ostavljao Nikola, a šibe i luk Krampus koji ga je pratio (Margetić, 2009).

Na *Viliju Bojžu* (Badnjak) na ognjištu se zapalio cok (panj, još zvan i badnjak) koji je trebao gorjeti sve do Sveta tri kralja. Pripremao se bakalar, slatki kupus (zelje) i leća (sočivo). Proslava ovog blagdana ostajala je unutar obitelji: „Na Viliju Bojžu ni bilo kumpanije, to se ljudi nisu gostili. Božić je familijarni blagdan.“ (Bijažić, 1999: 117). Nakon večere odlazilo se u crkvu na misu (mašu), a potom na spavanje.

Na samom početku Nove godine, 1. siječnja, bilo je poželjno da netko uputi dobre čestitke kako bi nova godina bila bolja od protekle, a posebno se gledalo na to tko će prvi čestitati. Ako je to muška osoba, posebice muško dijete, smatralo se sretnim znakom. U

suprotnom, ukoliko djeca nisu došla čestitati Novu godinu u neku kuću, to se smatralo velikom sramotom, ističe Margetić (2009). Ovaj je dan za djecu značio novu priliku za dobivanje darova nakon sv. Nikole, a to se odvijalo na dva moguća načina. Neka su se djeca morala udružiti i zajednički obilaziti kuće u susjedstvu, pri čemu je vrlo važno bilo doći čestitati što ranije kako bi se dobili bolji darovi, dok su drugu jednostavno darivale majke i bake. Prvi način još se naziva i Buona man ili traženje Dobre ruke: „Dobra ruka van je kako danas poklon. U siromašćini, si poklonija, dar za dobru ruku, ča si ima.“ (Bijažić, 1999: 120). Djeca su nosila platnene torbice, košarice ili čarape u koje su sakupljala darove. Nakon što bi im čestitala, domaćini su ih darovali lješnjacima, orasima, jabukama, bombonima, a rijetko i novcem. Dar koji se posebno ističe su slatka peciva u obliku ptica, zvana *tičo*, koje su pekle majke i bake kako bi darivale djecu (Margetić, 2009).

Sveta tri kralja (6. siječnja) obilježavala su se na sličan način kao sv. Nikola. U područjima koja su bila pod utjecajem Italije dijelom tradicije postala je legenda o dobroj vještici, La Befani. Ova vještica svake godine večer uoči Tri kralja obilazi kuće i djeci ostavlja darove u čarapicama obješenim na *ognjišću* ili prozoru – dobrima slatkiše (u siromašnijim obiteljima, kakvih je na selima bilo mnogo, daruju se lješnjaci, orasi, jabuke i sl.), a zločestim grumen ugljena. Neposlušnu djecu plašilo se i prijetnjama da će ih Befana odvesti sa sobom daleko od kuće (Margetić, 2009). U područjima gdje se djecu nije darivalo povodom Sveta tri kralja Befana je često korištena pri zastrašivanju djece i poistovjećivana sa Štrigom, o kojoj će biti više riječi kasnije. Još jedan običaj karakterističan za Istru u vrijeme uoči Božića i Sveta tri kralja jest *koledva*, *koledanje* ili *kolejani*, a do danas se održao jedino u selu Brest (u drugim je krajevima nestao u vrijeme rata, zbog zabrane koledana na hrvatskom jeziku). Uoči 6. siječnja, na „vilju Treh kralji“, skupina kolejana od 8 do 12 muškaraca obilazila je kuće u selu i pjevala, a zauzvrat su ih domaćini darivali hranom, kolačima i novcem (Milićević, 2000). U skupinu kolejana nisu se primale žene ni djeca.

Pokladni običaji u seoskim sredinama nisu se puno promijenili ni do danas. U to vrijeme djeca se preodijevaju (maskiraju) te pjevajući obilaze selo u potrazi za darovima (Gabelica-Šupljika i Milanović, 1995). Često se izrađuje i velika lutka, Pust ili Fašnik, kojeg se na Pepelnicu nosi selom i optužuje za sve zlo što se ljudima dogodilo tijekom protekle godine, nakon čega ga se spaljuje (Bratulić, 1994).

Rođendani i imendani nekad se na selu nisu posebno slavili. Tek u pojedinim, obično bogatijim obiteljima dolazila su djeca na čašćenje, ali bez donošenja darova. Mnogo veće

značenje imali su vjerski događaji poput prve pričesti i krizme, povodom kojih bi se priredila proslava, a djeca su nakon obreda odlazila u župni dvor gdje je bio pripremljen doručak – bijela kava i kolači (Milićević, 2000).

2.2.4. Priče i vjerovanja

U istarskoj usmenoj tradiciji posebno mjesto zauzimaju nadnaravna bića i pojave. Od starijih se ljudi najčešće mogu čuti priče o *krsnicima*, *krišnjacima*, *grišnjacima* i *štrigonima*, *štrigunima* ili *štrigama* (Orlić, 2000). Štriga je u Istri naziv za vješticu, dok je štrigun njena muška varijanta – to su osobe koje svoje posebne moći koriste kako bi drugima nanijele zlo. Mogu ga nanijeti pojedinoj osobi, ili pak cijeloj zajednici na način da stvore tuču ili nevrjeme. Krsnici, *štroligi* i *štrolige* su također ljudi koji imaju posebne moći, a djeluju protiv štriga na način da proriču budućnost i savjetuju ljude protiv uroka. „On je bi krišnjak, a ona štriga, su bili zakleti neprijatelji. Od njih dvoje štrigo je jači, on može načinit i raskinut, a krišnjak more samo obranit.“ (Orlić, 2000).

Uz krsnike, štrigune i štrige pojavljuju se i vjerovanja vezana uz djecu. Naime, ako žena zatrudni u kvatrene dane (kada se mijenjaju godišnja doba) ili na Veliki petak, vjerovalo se kako će to dijete zasigurno biti štriga ili štrigun. Nadalje, ako je dijete začeto na Božić ili Uskrs, biti će krsnik (Bratulić, 1994). Prema predaji, krsnik se rađa u bijeloj posteljici koja mu se ušije ispod pazuha kako nebi izgubio svoje moći. Također, vrlo je važno bilo objaviti i rođenje krsnika: „(...) babica ili ka druga žena gre na poništru pak kriči: 'Kresnik se je rodil, kresnik, kresnik'. Da ne kriči pobegal bi fudlaku.“ (Orlić, 2000: 130). Za razliku od krsnika, štrigun se rađa u crnoj posteljici, s repićem ili zubima. Može ga se prepoznati i po tome što mu dok spava iz usta izlijeću muhe. Vjerovalo se kako se štrige i štriguni okupljaju na raskrižjima, gdje vode borbe protiv krsnika, i to u životinjskom obliku. Stoga su ljudi pri prolasku, kako bi spriječili da ih *oštrigaju*, molili Oče naš ili Zdravo Marijo, a često se na tim mjestima mogu vidjeti i kapelice (Perić i Pletenac, 2008).

Budući da se vjerovalo kako štrige jedu malu djecu, kako bi ih se zaštitilo od *štrigarije* oko vrata im se objesio nanizani češnjak (Bratulić, 1994), odijevao im se jedan odjevni predmet naopako, ili bi se u džep stavio bršljan. Koristilo se još i blagoslovljene maslinove grančice ili ugljen od krijesa zapaljenog na sv. Ivana (Orlić, 2000). Drugi način zaštite bilo je pokazivanje *fige* ili *rogi* iza leđa osobe za koju se vjerovalo da je štriga. Još jednu opasnost za

djecu predstavljale su more – vještice koje se noću uvlače u kuće kroz ključanice, sjedaju na prsa i sišu krv. Često su se smatrale uzrokom smrti djece. Kao zaštita od mora djeci se su se ispod jastuka stavljala ogledala ili Salomonove zvijezde, a vjerovalo se i kako se moru može uhvatiti u bocu. Sljedeći će dan ona doći posuditi soli, na taj način se razotkriti i izgubiti svoje moći (Perić i Pletenac, 2008). Iako ljudi koji prepričavaju ove i slične priče i legende ističu kako u njih ne vjeruju, one su se ipak uspjele održati do danas i postati dijelom „istarske mitologije“.

3. Predmet istraživanja

Predmet istraživanja prikazanog u ovom radu jest povijest djetinjstva na selu, a odabrano geografsko područje koje se istražuje je sjeveroistočna Istra sredinom 20. stoljeća. Sjeveroistočnu Istru možemo poblize odrediti kao područje koje obuhvaća prostor podno Ćićarije sa sjeverne, te Učke sa istočne strane. Unutar tri općine koje uključuje - Buzet, Lanišće i Lupoglav, ističu se istoimeni gradovi ili veća naselja, koje okružuju brojna sela i zaselci. Tako se u okolici Lupoglava (328 stanovnika, prema popisu iz 2001. godine) nalaze Brest pod Učkom (46 st., 2001), Lesišćina (65 st., 2001), te Vranja (86 st., 2001), a dalje prema Buzetu (6008 st., 2001) sela Račice (23 st., 2001) i Kras (21 st., 2001) (Bertoša, 2005). Ovo su ujedno i sela obuhvaćena istraživanjem, a potrebno je istaknuti kako ruralna područja čine većinu ovog kraja. Danas malobrojni stanovnici bave se uglavnom tradicijskim poljodjelstvom i stočarstvom (Bertoša, 2005), no sve su češći primjeri obnove seoskih domaćinstava u svrhu agroturizma – sve razvijenije gospodarske djelatnosti na ovom području.

Budući da je ova tema veoma slabo zastupljena u stručnoj literaturi i literaturi uopće, ovim se istraživanjem nastoji doći do novih spoznaja o povijesti djetinjstva u Istri, te dati doprinos istraživanju povijesti djetinjstva u Hrvatskoj. Pritom se nastoji uvažiti sva tri aspekta koje razlikuje Kon (1991, prema Tomanović, 1994), a to su ideja, praksa i kultura djetinjstva. U ovom istraživanju naglasak je stavljen na praksu djetinjstva - nastojalo se analizirati dječje aktivnosti i odnose s drugima koji su činili dio njihove svakodnevice. Osim navedenih aspekata, razlikujemo i dimenzije djetinjstva prema Frenesu (1994), a to su odnosi među generacijama, odnosi među djecom, odgajanje i obrazovanje djece. Uvažavanje različitih dimenzija odnosno perspektiva potrebno je kako bi se stvorila cjelovita slika djetinjstva, a

nužno je uzeti u obzir i povijesni, društveni i kulturni kontekst onog vremena kako bi se prikupljeni podaci ispravno interpretirali.

U podlozi odabira ove teme, između ostalog leži i želja da se ukaže na važnost istraživanja djetinjstva i njegove povijesti. Djetinjstvo možemo najopćenitije definirati kao period života između rođenja i mladosti, smatra Weatherill (1994, prema Nenadić, 2011). U tom kontekstu djecu možemo promatrati kao starosnu grupu, odnosno kao generaciju u prvoj fazi života (Frenes, 1994). Upravo je iz takve perspektive, iz koje se djetinjstvo promatra kao posljedica bioloških zakonitosti, kao „privremeno i prolazno stanje u ljudskom životu“, proizašla i njegova marginalizacija, smatra Milić (2001: 5). Autorica Milić (2001) ističe kako su djeca kroz povijest bila u sjeni roditelja, a u društvu su promatrana kao inferiorna u odnosu na odrasle. U srednjem vijeku na dijete se gledalo kao „čovjeka u malom“, ističe Aries (1989), dakle ono nije bilo izdvojeno iz svijeta odraslih, ali je tretirano kao njegov nedorasli dio (Milić, 2001). Krajem 15. stoljeća mijenja se pogled na dijete, no ono dopijeva u središte pažnje roditelja, obitelji i društva tek u 18. stoljeću. Danas se dijete i djetinjstvo pojavljuju kao predmeti istraživanja brojnih znanosti i znanstvenih disciplina. Upravo smještanjem života djece u predmet raznih društvenih istraživanja priznaje se djetinjstvo kao važan i odraslosti ravnopravan aspekt ljudskog života (Nenadić, 2011). Djetinjstvo možemo promatrati u kontekstu razvoja pojedinca, ali i u kontekstu razvoja društva. Kako bi mogli bolje razumjeti djecu i djetinjstvo danas, potrebno je istražiti njegovu povijest.

4. Metodologija

Cilj rada bio je istražiti temu djetinjstva u selima sjeveroistočne Istre polovicom dvadesetog stoljeća. U tu svrhu odabrana su specifična istraživačka područja kojima je vođeno istraživanje:

1. Izgled, prehrana i stanovanje

1.1. Opisati izgled djece (odjeća, obuća, kosa, uređivanje),

1.2. Utvrditi kakva je bila prehrana djece,

1.3. Utvrditi kakve su bile stambene prilike (s posebnim naglaskom na prostor namijenjen djeci);

2. Poslovi, obrazovanje i slobodno vrijeme

2.1. Utvrditi kakva je bila podjela poslova u obitelji i koje su bile zadaće djece,

2.2. Utvrditi kakvi su bili uvjeti i stavovi spram obrazovanja djece (stav prema školi, put do škole, opis škole i učitelja, nastavni predmeti),

2.3. Opisati dječje igre i igračke;

3. *Priče, pjesme i običaji*

3.1. Zabilježiti priče koje su se pričale djeci, te vjerovanja vezana uz djecu,

3.2. Zabilježiti dječje pjesmice, brojalice, molitve,

3.3. Utvrditi ulogu djece u obilježavanju narodnih običaja i slavljima.

Iz navedenog je vidljiva usmjerenost na istraživanje uvjeta života djece te prakse djetinjstva, odnosno svakodnevice seoskog djeteta, uključujući obaveze, igru, obrazovanje i odnose s drugima. U nastojanju da se prikupe osobna iskustva i percepcija djetinjstva na selu iz perspektive osoba koje su ga ondje proživjele, korišten je kvalitativni pristup istraživanju. Prema Milasu (2005), osnovni je cilj kvalitativnog pristupa detaljnije opisivanje i tumačenje u svrhu dubljeg razumijevanja istraživnog problema, što ga čini prikladnim za korištenje u prikazanom istraživanju.

Uzorak istraživanja je namjeran – izborom sudionika na temelju određenih karakteristika omogućeno je prikupljanje informacija važnih za razumijevanje problema istraživanja (Milas, 2005). Kriteriji za izbor bili su sljedeći: dob od 65 godina i više, te djetinjstvo provedeno u nekom od ruralnih mjesta sjeveroistočne Istre. U istraživanju je sudjelovalo 10 sudionika, od čega šest muških i četiri ženske osobe, starosti između 65 i 77 godina. Istraživanje je obuhvatilo sela Brest pod Učkom, Vranja (i zaselci Mavrovija i Baričevići), Lesišćina (i zaselci Brgini i Gamberija), Račice, te Kras. Svi su sudionici upoznati s ciljem i svrhom istraživanja, dali su suglasnost za sudjelovanje u istraživanju, te je zajamčena njihova anonimnost.

Sudionik	God. rođenja	Spol	Mjesto boravka
T. K.	1950.	M	Lesišćina (zaselak Brgini)
N. K.	1950.	Ž	Vranja (zaselak Mavrovija)
M. T.	1940.	M	Vranja
R. R.	1941.	M	Lesišćina (zaselak Gamberija)
M. R.	1942.	Ž	Vranja
M. S.	1950.	Ž	Brest pod Učkom

B. P.	1943.	Ž	Vranja (zaselak Baričevići)
I. B.	1946.	M	Kras
F. F.	1950.	M	Račice
J. K.	1938.	M	Vranja

Tablica 1. Sudionici u istraživanju

U svrhu ostvarivanja navedenog cilja kao istraživačka metoda korišten je polustrukturirani intervju, dok je kao instrument za prikupljanje podataka oblikovan protokol intervjua, te korištena oprema za bilježenje audio zapisa. Na taj način nastojalo se ostvariti planirane zadatke istraživanja, ali i osigurati fleksibilnost, odnosno dopustiti sudionicima manja odstupanja od specifičnih pitanja, uvažavajući mogućnost da se na taj način dođe do zanimljivih i relevantnih podataka. Uz navedeno, prikupljene su i fotografije iz privatnih kolekcija sudionika koje pružaju dodatni uvid u neke aspekte djetinjstva na selu. Provedena je analiza transkripata intervjua i ostale prikupljene građe, pri čemu je korištena metoda stalne usporedbe. Podaci su konstantno uspoređivani kako bi se uvidjele sličnosti i razlike, a prikupljeni su toliko dugo dok nije primijećena zasićenost (Jeđud, 2007), odnosno dok se slični podaci nisu počeli dovoljno često ponavljati. Pri usporedbi podataka cilj je bio uočiti zajedničke elemente, obrasce ili teme te grupirati podatke prema ranije navedenim istraživačkim područjima, a zatim ih usporediti s dosadašnjim spoznajama i dostupnim rezultatima istraživanja. Na temelju analize izvedeni su zaključci te oblikovan prikaz života seoskog djeteta u ono vrijeme, njegove svakodnevice, kao i specifičnih situacija i događaja koji su ga obilježili.

5. Rezultati

5.1. Izgled, prehrana i stanovanje

Izgled djece (odjeća, obuća, frizure)

Literatura na temu tradicionalnog odijevanja u Istri postoji, no usmjerena je prvenstveno na narodne nošnje karakteristične za određena područja, dok je gotovo nemoguće pronaći rezultate istraživanja koja se usmjeravaju na proučavanje svakodnevne odjeće, a posebno odjeće namijenjene djeci. Iz tog razloga, a u svrhu doprinosa dosadašnjim

spoznajama o povijesti djetinjstva na području Istre, kao jedan od zadataka ovog istraživanja odabran je opis izgleda seoske djece.

Upitani o tome kako su se kao mali odijevali, sudionici se najčešće prisjećaju neimaštine: *Ha, mižerno je obučeno bilo. Ki je kako moga, snaša se. (M.T.,75 - Vranja).* Odjeće je bilo malo. Navečer, kad su djeca odlazila na spavanje, majke su je prale kako bi do sljedećeg jutra bila suha i spremna za ponovno nošenje: *Dica so šli večer spat, a matere so na roki prale. (...) čuda put san se skri pod škali kad mi je mati brageši i mudanti oprala. Nisan ime ča obuć. (J.K.,77 - Vranja).* Zbog siromaštva, ali i udaljenosti od gradova, odjeća se ponajviše izrađivala kod kuće: *Nosili su domaću robu, aš ni bilo za kupit. Neke gumarice jedanput na leto ako se kupilo, drugo sve domaće, šivano od mame. (F.F.,65 - Račice).* Svi su se sudionici složili u izjavi kako su odjeću šivale majke i bake (none), ili se naslijeđivala. Pritom se nerijetko prekrajalo, posebice kada su ženska djeca naslijeđivala odjeću od starije braće: *I nosili smo jedan od drugoga. Meni je bio brat najstariji, a ja san svejedno nosila pose njegovu robu. To mi je ona prekrojila, dodala neki ženski detaljić, neku mašnicu, i opet si nosio to njegovo. (B.P.,72 - Baričevići, Vranja).* Novorođenčad i sasvim mala djeca nosila su haljinice ili suknjice, takozvane *brhaniće*, neovisno o tome je li se radilo o ženskom ili muškom djetetu. Kasnije je bila vidljivija razlika u odjeći za djevojčice i dječake: *A curice su haljine sve imale. Onda da. Ma se ne sjećam... ne, ni jedna nije nosila hlače. (I.B.,69 - Kras).* Budući da se većina seljaka nalazila u teškoj financijskoj situaciji, kada bi se našli u prilici da djeci kupe neki odjevni predmet, birali su ono što će dulje trajati: (...) *mama mi je kupila kaput aš je bilo zimsko doba. I onda mi je kupila neki veliki da mi bude još za tri zime posle. (M.S.,65 - Brest pod Učkom).* Na nove odjevne predmete izrazito se pazilo, a često su bili predviđeni za nošenje samo u svečanijim prilikama i za nedjeljni odlazak u crkvu: *Znan da san bila jako nesretna kad su mi recimo u utorak kupili neke sandale, a ja do nedelje san morala čekat da bi ih obula. To je bilo jako grdo. (M.R.,73 - Vranja).* Djeca čiji su roditelji bili zaposleni živjela su u boljim uvjetima, što se odražavalo i na odjeću, a u boljem su položaju svakako bile obitelji čiji su rođaci živjeli ili radili u gradovima ili inozemstvu: *Ali kako je mama radila u gradu i to, onda ona je... kupila nam. Meni je kupila, uvijek sam bila lijepo obučena. Tako da... Ja se sjećam sa četiri godine imala sam neku suknjicu crvenu... crvenu, lijepu, ko od neke majice onako. I onda svi su me gledali kako imam lijepu suknju. A nona je imala brata u Americi, i onda nam je i on poslao. (N.K.,65 - Mavrovija, Vranja).* Ostali su se ljepše oblačili tek za neke posebije prilike, kao što je odlazak u crkvu na nedjeljnu misu: (...) *ku te je zapalo poč h maši u nedeju onda si se mora malo poredit.*

(R.R.,74 - *Gambarija, Lesišćina*). / *Bijele kalcete, 'nači, ovaj, dokoljenke, sandale u ljeti, kakve smo imali, no, nisu bili moderni neki, ali... i cipele, svakakvih je bilo.* (F.F.,65 - *Račice*). Osim čiste odjeće obvezne su bile i rezervne cipele. Naime, ceste u to vrijeme nisu bile asfaltirane, pa su se pri hodanju prašile, ili pak bile blatnjave uslijed kiše. Stoga su ljudi prljave cipele ostavljali u grmlju ili uz put, a u crkvu odlazili u čistim: *Onda tamo zgora ceste smo si ostavili ovi... Cipele neke lošije, onda smo si obukli malo one bolje.* (M.S.,65 - *Brest pod Učkom*). Seoski su dječaci svoja prva odijela dobivali uglavnom za prvu pričest ili krizmu: *I tamo su mi prvi put šivali odijelo, kad sam trebao se pričestiti.* (F.F.,65 - *Račice*), dok su djevojčice u tim prilikama nosile dugačke bijele haljine i veo: (...) *to smo imali duge haljine... I vel, to smo imali.* (M.R.,73 - *Vranja*).

Slika 3. Žoki ili natikače (Izvor: iz osobne kolekcije sudionika).

krvave noge. (I.B.,69 - *Kras*). Kasnije je u sela počela pristizati humanitarna pomoć u sklopu koje se dijelilo i obuću: *I onda so pošiljali paketi Caritas. I notre su bili... mene so dodelili ko otročinu postoli, aš su to delili tuka. Ali, ča je bilo - jedan postol je bi četrdeset, a drugi je bi četrdesetiri.* (J.K.,77 - *Vranja*). U nekim selima postojali su postolari (kalegari) koji su popravljali obuću, te šilice koje su često radile za imućnije obitelji.

U kontekstu izgleda djece nastojalo se istražiti i kakve su frizure djeca nosila. Šišao ih je uglavnom jedan od članova obitelji ili osoba u selu, a svakodnevno su im kosu uređivale

Obuća se također izrađivala kod kuće. Sudionici se prisjećaju trikitraka, natikača, cavati ili žoki (Slika 4.), koji su se izrađivali na način da se na potplat od svinjske kože s gornje strane prišivala gruba tkanina: *Za obut mi smo imeli neki... a natikači, neki to zvali žoki (...). A koža svinjska, ona je... to reš ko po skijah kad greš po ravnicu, moraš pazit kako hodiš. To su ženske... to se ni reklo da su šivale, nego da su podšivale. Od svinjske kože, a gore je bila roba. I normalno, ti si stavi notre ko ono kopito, i prema njoj si... to se je zrezalo, i se... (M.T.,75 - *Vranja*). Ovakvu su obuću djeca nosila zimi, dok su ljeti bila uglavnom bosa: *Po ljeti kratke brageše i dole... po ljeti smo bili bos, stalno. A ono kad se kosi travu, ili onu slamu tamo, pa to ti sve probi, pa sve smo imali**

majke: *Meni ti je mama napravila neku frizuru... na razdjeljak sam imao kosu, ona mi napravila kao neku duplu bananu, ovako. (...) Ona me češljala, tako, i onda ti ona meni stavila malo cukara u vodu i to mi je bilo to tvrdo, znaš. I onda kad se oću ja rasčupat ne mogu, jer me čupa jako. (I.B.,69 - Kras).* U priloženoj izjavi opisana je jedna od karakterističnih frizura za dječake, takozvana „banana“. Djevojčice su pak nosile dugu kosu ispletenu u dvije pletenice: *(...) pa san imala na crtu na sredini, i tu san imala dvije te debele pletenice. (M.R.,73 - Vranja).* Sudionici spominju kako su se prilikom uređivanja kose koristili preparati poput ulja od čička kako bi kosa izgledala sjajnije, ili primjerice tankih krpica oko kojih su djevojčice omotavale kosu kako bi postigle kovrčav izgled za svečanije prilike.

Prehrana djece

Sredina 20. stoljeća bila je burno razdoblje za cijelu Istru, a rat je ostavio traga posebice u ruralnim dijelovima. Seljaci koji su bili protjerani iz svojih domova po povratku su pronašli spaljene kuće i uništena seoska gospodarstva. U njihovoj obnovi pomogle su im vlasti (Dukovski, 2004), ali i ljudi iz okolnih mjesta: *I kad je prišla četrdeseta si su doma hodili. A snašli su se kako su mogli. Jer drugače nisu se mogli snać, nego ki je ča moga onput. Kumpir posadit, malo trokinju, malo repe i se. Tako to su ljudi davali z drugeh sel nan semen da si nešto pripravimo. I tako je to počelo sve. (J.K.,77 - Vranja).* S vremenom su se sela počela oporavljati. Ljudi su se hranili uglavnom domaćim proizvodima: *Od zemlji ča su bili plodovi, to je bi kumpir, kapuz, repa... to se kuhalo vajk. Čenica, to se mlelo za kruh. I gojilo se prasci. (J.K.,77 - Vranja).* / *(...) znali smo za doručak isto samo palentu malo, i malo mleka ako je bilo doma od kravi... (M.T.,75 - Vranja).* / *Se je skuhalo pun lonac maneštre i onda se je jelo. Za večeru većinom je bilo radić i krumpir, to se večeralo. Ujutro za doručak je bila bijela kava, malo kruha ako je bilo, si nadrobi nutra i to ti je to bilo. (R.R.,74 - Gambarija, Lesišćina) / (...) sve ono šta je bilo u vrtu, radić i krompir, to je bio obavezan... Ili je bio krompir, pa onda poliven sa onom pancetom, i tako. Nekad se je kuhao rižot, onda se je kuhala pašta... Pašta, ali domaće tijesto. (N.K.,65 - Mavrovija, Vranja).* Tjesteninu su mijesili najčešće stariji, a posebno za svečanije prilike kada su se radili njoki ili ravioli – tradicionalna istarska jela. Svakodnevne obroke najčešće su pripremale majke, no u prikupljanju namirnica velika je bila i uloga djece. Djeca su ubirala sezonske plodove poput šparoga ili gljiva, lovila ribe ili manje ptice: *I tako smo svaki dan po deset, petnejst ptica lovili i nosili doma, e. Čak*

se, ako su bile veće čak se je ofrigalo među druge, se je stavilo u gulaš onako, da dobije malo gušta od te divljači. Ali to je bilo sitno, to... A znali smo i fazane lovit, i tako. (F.F.,65 - Račice). U nekim obiteljima djeca su mljela pšenicu kako bi se napravilo brašno za kruh: *I to smo mljeli dolje na ručno na žrvanj, i tako smo navečer se sastajali i dole to, djeca, vrtili. (T.K.,65 - Brgini, Lesišćina),* dok su drugi svoju pšenicu odnosili u mlinove u obližnjim selima iz kojih bi se vraćali s vrećama pšeničnog i kukuruznog brašna.

Iako su sudjelovala u svim poslovima te prikupljanju hrane, djeca su često bila u podređenom položaju u odnosu na odrasle: *To prasca, te kobasice, to... nama su malo dali, čuj. Djeca su dobila nešto, ali uglavnom ne baš jako. (I.B.,69 - Kras).* To se posebno očituje u odvajanju djece i odraslih pri jelu, što je bio običaj u većini obitelji. Djecu su smještali za poseban stol, ili su pak morala čekati da odrasli završe s objedom: *Mi smo sa strane stajali, ništa, i čekat. Čak koji puta ako je ča ostalo. (F.F.,65 - Račice) / Nama su stavili posebe. (...)* *Ali rečimo kad smo imeli težake... (...) Mi smo pojeli potle ako je ča njen ustalo... (M.T.,75 - Vranja) / (...) nikad nismo sjedili za stolom kade su i stariji, nego su nama kao deci uvijek neki manji stolac napravili, i onda smo mi posebno sjedili. (M.S.,65 - Brest pod Učkom).* U nekim su obiteljima djeca jela za stolom zajedno s roditeljima, no ipak su bili izdvajani kada bi došli gosti u posjetu, ili kada bi majka pripremila ručak za radnike: *(...) jeli su za stolom sa drugima kad smo bili sami, a kad su bili gosti onda djeca su se morala maknuti. (N.K.,65 - Mavrovija, Vranja) / (...) kad su došli neki gosti i ovako, onda smo... za njih je bilo malo bolje jest. Mi smo sa strane sjedili i čekali. Ako je šta ostalo potle, onda smo mi to očistili. Nismo smjeli smetat. (T.K.,65 - Brgini, Lesišćina).*

Djeca su ponekad zbog gladi, a ponekad iz zabave, odlazila na tuđe njive gdje su vadila krumpir koji bi zatim ispekla i pojela: *(...) smo dičarija bili, deset, dvanajst let, pa kade su ljudi posadili kumpir smo šli zvrkat, ma ne celo stablo, samo zdola smo njin zvrkali par kumpiri, pa pod unen drugen... smo namestili oganj. Bez soli smo ga tamo pekli. (J.K.,77 - Vranja),* a voljeli su obilaziti i tuđe voćnjake kako bi se zasladili trešnjama, smokvama, i kruškama. Najsretnija su ipak bila kada bi roditelji zaradili nešto novaca i odveli ih u kupovinu: *(...) kad smo prodali recimo mlado tele, i onda su nan kupili gumarice jedanput na godinu, kupili jednu koktu, kupili kruha onoga šta se je peklo u pekari, i malo mortadele nutra, to nan je bila najveća fešta. (F.F.,65 - Račice). / I onda mi je kupio šaku bonbona... fešta! (I.B.,69 - Kras).*

Budući da vodovoda u selima nije bilo, uz kuće su se zidale šterne, odnosno rezervoari za skupljanje vode, o čemu piše i Bijažić (1999). Ljeti je postojala opasnost od razvoja velikog broja bakterija, pa ta voda često nije bila pogodna za piće. Ljudi su stoga unaprijed u bačvama spremali različite napitke: *Pravili su ti od... od brinje, znaš, smreke. Napravili su ti jednu pijaču... To su brali te bobice kad su zrele, znaš. (...) sa nekim batićima su to stukli sve te bobice, i onda su stavili u vodu. To je stajalo jedno petnajst dana. I još su tri ili četiri jabuke onako poluzelene stavili, kisele jabuke. I neznam dal su stavili malo cukara ili nešto. To je počelo vreti ko vino, znaš. I to ti je za ljeto dobro bilo. (I.B.,69 - Kras).* Sokova nije bilo, pa se uz opisani napitak i običnu vodu najčešće pilo i piće zvano temperano - voda pomiješana s octom, prisjeća se I.B. sa Krasa.

Stambene prilike

Već smo ranije spomenuli kako su Nijemci protjerali ljude iz sela, a nakon okupacije za sobom ostavili opljačkane spaljene kuće. Kako je izgledao život seljaka nakon povratka, prisjeća se J.K. iz sela Vranja: *(...) i kad smo se vratili, (...) okoli kraj četrdesčetrtre na peto, smo bivali tuka va jedne štalice. Više familiji nas je skupa bilo.* Njegov je otac, kao i mnogi drugi muškarci iz sela, za vrijeme rata odveden u Njemačku, dok su djeca ostajala s majkama. Po povratku, započeo je obnovu kuće, koja unatoč tome još dugo vremena nije pružala uvjete zadovoljavajuće sa život, pogotovo za život djece: *Sami krov nad kuću je bi gore. Bez ukan, bez vrat. Slama, i tu smo spevali, i netili, i kuhali... Tu je bio jedan stari šparhet veli, tu zgorun, ma... I tako ti je bilo. (J.K.,77 - Vranja).* Kuće su uglavnom u prizemlju imale kuhinju, ili pak staje sa stokom, dok su se na katu nalazile spavaće sobe: *A dole ispod su bile kokoši i svinje a mi odzgora. (F.F.,65 - Račice).* Obično je svaka kuća imala dvije spavaće sobe, zvane i kamare (Bertoša, 2008). U jednoj su spavali roditelji, a u drugoj djeca. No, u nekim slučajevima, kada su u obje sobe spavali odrasli, djecu se smještalo u predsoblje: *Otac i mati oni su spavali va jednoj sobi, a ja i brat smo va ,va... kako bin ti reka, prvo nego udeš u sobu kao predsoblje. Mislim... sala. Mi zovemo sala, hodnikić mali, e. (M.T.,75 - Vranja),* što također, uz izdvajanje prilikom jela, ukazuje na podređen položaj djece u odnosu na odrasle. Kreveti su bili, prisjećaju se sudionici, drveni ili željezni, no umjesto na madracima, spavalo se na platnenim vrećama napunjenim perjem od kukuruza, a zimi vunom. Ovakav ležaj sudionici nazivaju i pajerić ili slamarica: *Nisi ime pustelju! Spevali smo va lupeh od trokinji, ča se lupilo. Slamaricu se storilo, i na tin se spevalo. A po lete kad se makinalo... (...) va slame smo spevali. (J.K.,77 - Vranja).* Do gotovo istih nalaza došao je Bijažić (1999), koji

ovaj tip ležaja naziva paljarić. Zimi se djecu nije imalo čime pokriti, pa su se koristile stare deke koje su ostale nakon rata, ili pak kaputi, prisjeća se M.T. iz Vranja: *Onda smo imeli još neki, to smo zvali sukneni kapot. To se je delalo, tkalo se je, to je bil neki smeđi onako kapot i s tim smo užali se pokrivat na noge.* Dodaje i kako su im često probleme stvarale činže (stjenice), čijih su ugriza djeca ponekad bila prepuna, što potvrđuje i Bijažić (1999).

Sela nisu imala vodovod, a mnoga još ni danas nemaju kanalizaciju. Poljski wc-i kakvih se sjećaju sudionici još uvijek se mogu pronaći. Radi opskrbe vodom ljudi su odlazili do obližnjih potoka, dok su neki uz kuće gradili šterne, o kojima piše Bijažić (1999). Navedeno potvrđuju i sudionici: *Da, bez kupatila, nismo imeli ni šternu, ni vodu. To smo nosili iz potoka u kantama, i za nas i za blago. (B.P.,72 - Baričevići, Vranja). / Zahoda ni bilo, mi nismo imali zahoda do šezdeset i pete. (...) A ni vode ni bilo. Šterna je bila, je, smo imeli šternu. To smo imeli ipak jednu prednost ča smo imeli našu šternu i vodu ali neki nisu, oni su hodili na potok po vodu i za pit i za to, nema...ki nisu imeli šterne. (M.T.,75 - Vranja).* Važno je u tom kontekstu spomenuti i higijenu djece. Budući da unutar kuće nije bilo kupaonice, djecu su kupali u malim kadicama i polijevali vodom. Nešto je lakše bilo ljeti, kada su se djeca kupala vani, ispred kuće. Šampona nije bilo, već samo običnih sapuna kojima su prali i rublje. *A ako je neko došao negdje iz grada ili negdje, pa ti donio jedan sapunić onaj šta miriše, onda se to čuvalo da traje malo duže. (N.K.,65 - Mavrovija, Vranja).*

Iz svega navedenog vidimo kako su uvjeti života na selu na području sjeveroistočne Istre sredinom 20. stoljeća bili teški. Rat i okupacije koji su obilježili prvu polovicu stoljeća uništili su seoska gospodarstva i uzrokovali veliku neimaštinu. Siromašni seljaci trudili su se obnoviti spaljene kuće ne poklanjajući pri tome previše pažnje prostorima namijenjenim djeci. Iako su spavala u posebnim sobama, one nisu ni približno nalikovale dječjim sobama kakve poznajemo danas: *Ali nije bila soba uređena kao dječja, to je bila normalna soba sa krevetima, i tako. (N.K.,65 - Mavrovija, Vranja).* Higijena je također bila na prilično niskoj razini, no s vremenom se, već 60-ih godina, poboljšala, a time se popravilo i zdravstveno stanje seljaka te smanjila smrtnost djece. Možemo zaključiti kako je rat imao velik utjecaj na uvjete života istarskih seljaka i seoske djece, te je u velikoj mjeri unazadio kvalitetu njihova života, koju su u godinama nakon oslobođenja vlastitim trudom ponovno gradili.

5.2. Poslovi, obrazovanje i slobodno vrijeme

Podjela obiteljskih poslova i zadaće djece

Kod seoske djece radne navike stvarale su se vrlo rano – stariji su ih vodili sa sobom dok su čuvali stoku, ili su ih slali da obavljaju neke lakše zadatke: *Recimo, na jesen smo brali žir. To smo mogli i mi mali. S time se prasce hranilo. (T.K.,65 - Brgini, Lesišćina)*. Kad su dovoljno odrasla, djeca su radila i pomagala u gotovo svim poslovima koje su obavljali njihovi roditelji: *I u štali pomoć, i krumpir ić pomoć sadit, i pobirat kad se je rezalo trsi, se ono pobirat i nosit van, i seno grabit, i nosit... s kravami obavezno, to je bilo najveće delo. (F.F.,65 - Račice)*. Za posljednje ih se pripremalo već od najranije dobi: *Ja san čin san počeo hodit, zajno tuka z noničen, me za roko i tuka smo blago čuvali. (J.K.,77 - Vranja) / Onda...još prije nego što sam išao u školu onda sam išao sa...obično sa mamom... Znaš tamo...krave...dvije ovce. I onda sam išao sa njom čuvat krave. A poslije kad sam počeo u školu, onda sam ja morao čuvat. (I.B.,69 - Kras)*. Kada su bili dovoljno veliki, već s oko 6 godina, ovaj su posao djeca obavljala samostalno: *Čim počmeš već malo veći bit, znači pet, šest let, već ti na selu si mora i krave čuvat. (...)* *Ja san recimo od sedan let čuva dvanajs krav. Voli su bili tuliko veliki da ja nisan moga vezat in veruge oko vrata nego san mora hitit veruge gore, i onda poč u jasje da bin gore zakopča. – kazao je R.R. iz zaselka Gambarija pokraj Lesišćine. Do vrlo sličnih rezultata je tijekom svog istraživanja došla i autorica Margetić (2009).*

Iz razgovora sa sudionicima može se primjetiti kako je postojala očita podjela na muške i ženske poslove, uz iznimke u slučajevima obitelji samo sa ženskom, odnosno muškom djecom. Djevojčice su najčešće pomagale majci u kućanskim poslovima – prale su odjeću, posuđe ili podove: *I onda smo stavili tog radiona unutra, i tu četku od kršina, i onda smo prali te daske s tin, i onda sa čistom vodom režentali., te odlazile u polje: Cure su pomagale doma, i onda kad je išla mama kopat krumpir ili nešto. (B.P.,72 - Baričevići, Vranja)*. U obiteljima gdje nije bilo muške djece, djevojčice su pomagale i očevima, zbog čega im je često cijeli dan bio ispunjen radnim zadacima, prisjeća se M.S. iz Bresta pod Učkom: *A celi dan si mora poč ili sena pomoć grabit, ili delat, ili sve, i onda još poč van u polje pobirat, i onda još pomoć seno spremat, i onda još potle suđe na ruke prat. S druge strane, dječaci su obavljali uglavom „muške“ poslove i pomagali očevima. Nerijetko su obavljali i teže zadatke, poput košnje: *To je tako, ujutro oko četri i pol smo išli van kosit, pa navečer do... sve na ruke. Navečer se vratili, kad je počelo škuro (...)*. (F.F.,65 - Račice) / Od*

10 godina nam je tata napravio ono kosišće i kosu malu i onda sam sa njim kosio. (T.K.,65 - Brgini, Lesišćina) / Ja san ti poče već od trinajs let kosit. (...) A već od petnajst let, od petnajst let san ti ja već, ča se reče na žurnadu, gnoj ša vozit dole, jednoj familiji. (M.T.,75 - Vranja). Iz ovog iskaza, ali i iskaza još nekoliko drugih sudionika, vidljivo je kako su dječaci već u dobi od 15 godina počeli zarađivati kako bi pomogli u prehranjivanju obitelji. Djece je bilo mnogo, stoga je ta odgovornost najčešće padala na najstarije sinove, posebno u obiteljima koje su tijekom rata ostale bez muških članova. Nadalje, sudionici ističu kako su se djeca ustajala vrlo rano: *(...) mi smo u dve i pol, tri ura za pol noću, je nas pokojni otac zbudi, i smo šli po seno. (M.T.,75 - Vranja)*, posebice ljeti, kako bi posao uspjeli završiti do podneva, kada je postajalo prevruće. Dnevni odmor trajao je dok je bilo najtoplije, između 11 i 15 sati, no djeca su često to vrijeme koristila za igru. Nerijetko su, kada su poslovi tako zahtijevali, djeca radila cijeli dan, prisjetio se T.K. iz zaselka Brgini pokraj Lesišćine: *Ja i sestra kad smo već bili tako oko desetak godina, možda i prije, pa smo radili drvene... za karbunicu. Onda je tata dopeljao iz šume drva onako dugačka po pet - šest metara, ovako debele. Njih 100, 150, tanje, svakakve. I onda smo imali onog konja i onu pilu dugačku, šegon. Svaki s jedne strane i pili na pola metra. I tako smo pilili, pa smo malo odmorili, pa smo jeli, pa opet, cijeli dan.*

Iako bi danas bilo nepojmljivo, a mnogima i potpuno neprihvatljivo vidjeti djecu u obavljanju opisanih poslova, valja prikupljene podatke sagledati u širem kontekstu. Budući da promatramo razdoblje polovice dvadesetog stoljeća, važno je shvatiti kakve je posljedice ratno stanje imalo na život ljudi općenito, a time i na život istarskog seljaka. Nadalje, mnogo je ljudi, roditelja, bilo nezaposleno, pa su jedine prihode ostvarivali prodajom domaćih proizvoda u zadrugama. Kako bi obnovili uništena gospodarstva i uspjeli prodati dovoljno da bi prehranili obitelj, trebali su pomoć svih ukućana, uključujući i djecu. Na ovaj su način ujedno kod djece stvarali radne navike i pripremali ih za daljnji život. To se može primjetiti iz tvrdnji ispitanika prema kojima su djeca od najranije dobi pratila starije u obavljanju poslova te postepeno i sama stjecala određene vještine. Radne navike razvijale su se vrlo rano zbog toga što se od djece očekivalo da doprinose u obiteljskim poslovima, na što upućuje sljedeći iskaz: *Mojemu ocu govori taj sused: „Ti mali pomore kosit?“. Govori: „Ča un pokosi, ne treba meni.“ (M.T., 75 – Vranja).* Podsjetimo, životne su prilike nakon rata bile izrazito teške. Stoga je, iako se danas može činiti neprihvatljivim, rad djece u opisanom kontekstu razumljiv. Važno je istaknuti kako se nije radilo o pukom iskorištavanju djece, kako bi neki ovo mogli shvatiti, već jednostavno o zahtjevima seoskog života u ono vrijeme.

Obrazovanje

Rat je, kao i na sve ostale aspekte života, utjecao i na obrazovanje djece. Zbog siromaštva, kuće su bile opremljene samo osnovnim elementima, dok električne energije u selima nije bilo. Uz to, bilo je mnogo poslova koje je valjalo obaviti, u čemu su sudjelovala i djeca, što im je ostavljalo malo slobodnog vremena. Iz iskaza sudionika vidljivo je kako nisu imali osigurane uvjete povoljne za učenje: *Kad smo krenuli u školu onda je to bilo malo... se teže. Ni bilo mira, ni bilo stola... (B.P.,72 - Baričevići, Vranja)*. Prostora za učenje, kao ni radnog stola, u kući nije bilo. Zadaće su pisali za vrijeme čuvanja stoke, na putu prema školi, ili navečer na kuhinjskom stolu uz svjetlo petrolejske lampe: *A čuj, krave so pasle, ja san si tamo zadaću pisa. I to ujutro, prije škole. (...) Teško je bilo navečer, ča, struje ni bilo, ona lampa je bila petrolejkica, ča će... (M.T.,75 - Vranja)*. / *A doma sam učio navečer, jer po danu smo uvijek nešto radili, i onda navečer uz petrolejku smo pisali zadaću i učili i tako, ono dok ideš spavat. (T.K.,65 - Brgini, Lesišćina)* / *Obično se je to navečer pisalo, onda si svakome smetao na stolu, ovo... jer je bio taj jedan jedini stol u kući, u kuhinji, i onda si tu morao, ovo... pisati, pa paziti da ti se nešto ne prolije na stol, i tako. (N.K.,65 - Mavrovija, Vranja)*. Dukovski (2004) navodi kako su izostanci predstavljali značajan problem školstva u ruralnim područjima Istre, te ističe kako roditelji nisu slali djecu u školu kako bi pomagala u kućnim poslovima i poljskim radovima. Rezultati ovog istraživanja idu u prilog toj tvrdnji. Potrebno je istaknuti kako su postojale individualne razlike između obitelji u pogledu određivanja prioriteta između školovanja i rada. Neki su roditelji inzistirali na tome da djeca redovito odlaze u školu, dok su drugi smatrali da bi trebali ostajati kod kuće i raditi: *Uvijek smo morali u školu. Tata bi nas bio i ostavio radit, ali mama ni dala, morali smo...to je bilo strogo, morali smo ić u školu. A kod nekih je bilo i drukčije. (T.K.,65 - Brgini, Lesišćina)*. Možemo pretpostaviti kako su roditelji donosili različite odluke ovisno o materijalnoj situaciji. Ukoliko nisu bili zaposleni, jedine prihode ostvarivali su prodajom domaćih proizvoda, stoga im je bila prijeko potrebna pomoć svih ukućana. S druge strane, djeca iz imućnijih obitelji nisu morala toliko raditi, pa je prioritet imala škola. Valja naglasiti kako je ovo pretpostavka i samo jedan od mogućih faktora koji su utjecali na odluke ovog tipa, budući da se iz ranije navedene izjave može naslutiti kako je to ovisilo i o osobnim stavovima roditelja.

Sredinom 20. stoljeća na području sjeveroistočne Istre tragovi rata bili su vidljivi i na školskim zgradama. Iako su vlasti kao prioritet postavile obnovu spaljenih i razrušenih škola (Dukovski, 2004), nove se školske zgrade prisjeća tek jedan sudionik koji je pohađao gradsku školu, dok ostali opisuju upravo suprotno, zgrade u derutnom stanju: *(...) puštalo na sve kraje*.

To znan. I puhalo je jako jer je falilo prozora (...) (B.P.,72 - Baričevići, Vranja). U manjim selima, ukoliko je škola uopće postojala, često je nudila obrazovanje samo do četvrtog ili šestog razreda osnovne škole. Budući da nije bilo mnogo djece, razredi su bili kombinirani: (...) *u jednoj prostoriji smo svi sjedili, svi, od prvoh do sedmoh razreda (...)* (M.S.,65 - Brest pod Učkom). / *Dva razreda su bili u jednoj učionici. (...) pol učionice je bio recimo prvi razred, tamo je bio treći razred.* (R.R.,74 - Gambarija, Lesišćina). Nakon završetka učenici su se premještali u škole u susjednim, većim mjestima. Udaljenosti od otprilike 5 km djeca su prelazila pješice, tijekom cijele godine. Najteže je bilo zimi kada su morali hodati po snijegu, kojeg je nekada bilo puno više nego danas, ističu sudionici. Put im je ugodnijim činilo druženje. Budući da su najčešće u školu odlazili u skupinama, zabave nije nedostajalo: (...) *svako jutro kad smo šli u školu obavezno je bilo neku balu imet, (...), i igrat, razbit si kolena i sve krvav doć va školu.* (F.F.,65 - Račice). Ukoliko bi zakasnili u školu bilo im je zabranjeno ući u razred sve do zvona. Sudionici se prisjećaju kako su učitelji i učiteljice bili veoma strogi, a često su primjenjivali i fizičko kažnjavanje: (...) *dobivali smo šibo na ruke, u kut stajati i lupat šibami jer onda se je tuklo dosta. Jedanput san in ja zlomio šibu pa su mi morali roditelji doć u školu, jer nisan si dozvolio da me tuču, e.* (F.F.,65 - Račice). / *U kaznu su stavljali učitelji. Učitelja si... Ima si strah ustvari.* (M.S.,65 - Brest pod Učkom) / *Kad nisi ča slušao i sve ti je opalio ćepu, nategnuo za uši. Svi smo ga se bojali.* (T.K.,65 - Brgini, Lesišćina). Iako im učitelji nisu ostali u najljepšem sjećanju, svi rado pamte školske marende. U to vrijeme u škole je pristizala humanitarna pomoć u okviru koje su se nalazili proizvodi poput mlijeka u prahu, marmelade, te sira, od čega su svakodnevno školske kuharice pripremale obroke za učenike: *A najbolja mi je bila marena. (...) Svaki dan smo imali fetu friškog kruha ispečenog u školi, sa marmeladom, i šalicu čaja ili Difke, bijele kave.* (B.P.,72 - Baričevići, Vranja) / (...) *onda je još bila američka ta pomoć, pa se je dobivalo iz Amerike onaj žuti sir, ili čaj i mortadela, obavezno je bila svaki dan jako dobra marena, su nam tamo kuhali.* (F.F.,65 - Račice). Činjenica da se sudionici tako rado prisjećaju školskih marendi može upućivati na to da je hrana iz humanitarne pomoći bila bolja od prehrane na koju su seoska djeca navikla kod kuće, ili da je ona jednostavno bila nešto novo, neuobičajeno u životu djece (budući da s obzirom na životne prilike nisu imala mogućnosti kod kuće vidjeti nešto poput mlijeka u prahu), pa im je stoga dugo ostala u pamćenju.

Nastavni predmeti koji su se poučavali u osnovnoj školi bili su poprilično slični današnjim. Svi sudionici naveli su kako su učili matematiku, prirodu i društvo, te hrvatski jezik, dok se neki prisjećaju i učenja ćirilice, iz čega je jasno vidljiv utjecaj političkih

promjena na obrazovanje. Učenike se poučavalo likovnoj i glazbenoj kulturi, dok se tjelesni održavao na igralištu ili u školskom dvorištu. U višim razredima osnovne škole djeca su učila i strane jezike, primjerice francuski ili engleski, a kao posebnost onog vremena ističe se i nastavni predmet Domaćinstvo: *Svi smo imali svoj nožić, nismo imali pilicu, nego nož, neku britvu ili koserić, i onda taj dan kad je rekla učiteljica da donesemo nešto za rezbarit, onda doneseš nešto, šta ja znam... I onda smo radili svašta. Onda smo učili radit ove... plesti košarice od bevke, znaš ono, žukva. To smo radili, i onda smo radili neke... neke ko vile ili one spone, znaš, za krave i to. (I.B.,69 - Kras). / I učili su nas kako se šiva, i kako se... Curice. A dečki su više radili drugo nešto. Kako se sa čekićima, sa ovo, sa ono... (M.S.,65 - Brest pod Učkom). Iako su učionice bile opremljene klupama, stolicama i školskom pločom, nije svaka škola imala osigurana i pomoćna sredstva kao što je primjerice zemljopisna karta, stoga je bio običaj posuđivati od obližnjih škola: (...) sjećan se da smo po pruge nosili po dvije... po dvoje nas da smo išli i nosili zemljopisnu kartu. (M.R.,73 - Vranja).*

Slika 4. Kute 1/2 (Izvor: iz osobne kolekcije sudionika).

Slika 5. Kute 2/2 (Izvor: iz osobne kolekcije sudionika).

U školama učenici nisu bili u svakodnevnoj odjeći, već su oblačili *kute*: *Crne kute. Ko stare nonice. I bijela kragnica, štikana (...)* (B.P.,72 - Baričevići, Vranja) / *Mi ženske smo imale... Bile su lijepo, ovde su bile ovako odrezane ispod prsa nekako, i onda malo dole na šire, sa velikim dugmadima. A muški su imali kao neke jaketice.* (N.K.,65 - Mavrovija, Vranja). Djevojčice su imale uniforme do ispod koljena, dok su dječaci imali samo gornji dio, odnosno jaknice (Slika 5. i Slika 6.). Najčešće su ih šivale majke, kao i školske torbe, koje su se rjeđe kupovale: (...) *najprije smo imeli školsku boršu ča su nan doma zašili od robe, i tako da ovaj, na tregere. Ne, na rame. A poslije smo... (...)* *kasnije kad smo išli sedmi, osmi razred su nam kupili torbe da imamo već modernije malo.* (F.F.,65 - Račice). / (...) *jednu torbu školsku si imao, ako se dobilo kakovi komad cerade pa ti je to... je ona to sašila, i preko ramena, i nutra par knjiga.* (R.R.,74 - Gambarija, Lesišćina). Sudionici se prisjećaju kako im torbe gotovo pa i nisu trebale, jer je knjiga bilo vrlo malo. Kako kažu, imali su tek čitanku te udžbenike iz matematike i prirode i društva, kao i bilježnicu za svaki nastavni predmet. Do školskog pribora nije bilo jednostavno doći što zbog izoliranosti sela, što zbog siromaštva, stoga su se djeca morala snalaziti s onime što su imali na raspolaganju: *Nismo ni gumicu imali, znaš, za brisat. Nego komad, ono znaš, sredinu kruha, malo vode i to, to smo... i posle s*

time smo brisali. (I.B.,69 - Kras) / Nije bilo ni šiljila, to smo uvijek šiljili onako sa nožićima, i tako. (N.K.,65 - Mavrovija, Vranja). Pisalo se olovkom, a u nekim prilikama, primjerice kada su se pisale kontrolne zadaće, nalivperom: I jednu olovku, i jednu kemijsku. Ne, nisu bile kemijske, onda smo imali tintu i ove... penkale, da. – prisjeća se B.P. iz zaselka Baričevići pokraj Vranje, koja je osnovnu školu pohađala krajem 50-ih godina 20. stoljeća. Stariji sudionici umjesto bilježnica prisjećaju se pisanja na pločicama, tzv. pisaljka: Najprije smo imali onu malu pločicu, znaš ono. To, kredu, i smo pisali (...) (M.R.,73 - Vranja) / S jedne strane su bili računi oni, s druge strane su bile crte. I spužvicu si ima i to si brisa. (M.T.,75 - Vranja). Osim pisaljki, sudionici koji su osnovnu školu pohađali krajem 40-ih godina prošlog stoljeća sjećaju se i održavanja vjeronauka u školama: Ali na početku, kad smo prišli notre, hvaljen Isuse, Marija, i unda smo morali molit prvo nego je počela škola. I kad smo šli ća, opet prvo molit. Ali to ni čuda duralo, aš je bi komunizam, i oni so brzo lifrali njo ća. (J.K.,77 - Vranja) / Gore je bi i Tito, i raspelo. Pa smo i molili svaku put kad smo... (...) A pose su to zabranili i skinuli su raspelo, osta je samo Tito. (M.T.,75 - Vranja). Naime, vjeronauk je kao nastavni predmet izbačen iz škola 1952. godine, o čemu opširnije piše Trogrlić (2011). Nakon što se neko vrijeme održavao kao fakultativni predmet uz stroge kontrole vjeroučitelja, vjeronauk je u potpunosti ukinut, a zabrana se nastojala proširiti i na samu Crkvu. Ipak, sudionici ističu kako su vjeronauk redovito pohađali u lokalnim župama pod vodstvom strogih svećenika: Samo ako nešto nismo znali izmolit, ajoj. Ili za uho, ili u kut stajat, ili da slučajno bi neko progovorio nešto, a znaš kako djeca... bio je strog, užasan. (I.B.,69 - Kras). Nastava se održavala ljeti, u vrijeme kada nije bilo škole, budući da su tada djeca imala dovoljno vremena da pored radnih zadataka odlaze i na vjeronauk: (...) to je bilo po leti, po onoj vrućini, ni bilo baš blizu, i neznan, smo bili dvaput ili jedanput sedmično. Ja mislin da dvaput sedmično bi šli u crkvu. (F.F.,65 - Račice) / (...) kad je škola završila onda vjeronauk. Po najvećoj vrućini po ljeti, šesti i sedmi mjesec, mi svaki dan na vjeronauk. (T.K.,65 - Brgini, Lesišćina).

Govoreći o vlastitom obrazovanju, neki sudionici dotakli su se i teme srednje škole. M.R. iz Vranje prisjetila se svog boravka u internatu u Pazinu, gdje je pohađala srednju školu: *E to je bilo isto grdo, jer je bilo hladno. Prostorije, spavaonice su bile hladne. Onda smo imali ovako prostoriju sa špinama, ko šta imaju krave danas tu ispod. Onda si otvorio vodu i do srca ti je išla ledenica, tako da... da smo si samo malo oči po... To, i ovaj, jedanput tjedno smo imali kupanje. Smo imali one kabine i to, i morali smo čistit, sjećan se da smo glancali s onime... R.R. iz zaselka Gambarija pokraj Lesišćine opisao je ukratko svoj odlazak na daljnje*

školovanje u Opatiju koja je, ukoliko promatramo područje sjeveroistočne Istre, bila uz Pazin najbliži grad koji je nudio mogućnost srednjoškolskog obrazovanja: *Pa recimo, u nedeju večer, od tu poč hodeć, pet ur hodit da biš doša va Opatiju i svi dani delat, i školu, jer je bila... Delalo se je ujutro, znači od šest do podne. U podne si dobi voljno, na uru i pol ili dve ure zapolne je bila... je počela škola. Večer do sedan, osan je bila. I onda va sobotu, kad ti je ranije... Sobotu je većinom ranije završila škola, onda ako si moga kakav prevoz dobit za preko Učke, ako ne, briši na popreko gore i ako kakov kamion slučajno te uzme i zameš prnje i nosiš tu... matere pokojne san donesa za prat, ter sedan dan... I to je tako bilo. Svaku sobotu simo, nedeju tamo. I tako je bilo tri leta, dok završiš onu srednju školu, pose više mi ni rabilo.* Iako istraživanje srednjoškolskog obrazovanja djece sa sela nije bilo predviđeno u sklopu ovog rada, pokazalo se kao područje koje bi bilo poželjno dublje ispitati u daljnjim istraživanjima.

Dječje igre i igračke

Već je nekoliko puta u radu istaknuto da su djeca na selu bila uključena u gotovo sve kućanske poslove i radove u poljima, što im je ostavljalo vrlo malo slobodnog vremena: *A ni bilo ni vremena za igrat se, mi smo morali radit više nego igrat se. (M.S.,65 - Brest pod Učkom).* Rezultati istraživanja koja su proveli Margetić (2009) i Dukovski (1997) također potvrđuju da su djeca već od sedme godine života sudjelovala u obiteljskim poslovima, ponajprije zbog siromaštva. Međutim, to ne znači da se djeca uopće nisu igrala. Upravo suprotno, za to su koristila sve prilike. Najveća obaveza djece bilo je čuvanje stoke, stoga je bio običaj dogovoriti se i otići na pašnjake (*kampanje*) koji su blizu, kako bi se mogli igrati: *(...) najprvo smo se ujutro dogovorili kamo ćemo s kravami i mi i prijatelji, i onda smo, ovaj, tamo zeli balu, napravili si igralište i igrali nogomet. (F.F.,65 - Račice).* Seoska djeca pravu su loptu vidala samo u školi, dok su kod kuće izrađivali lopte od starih komada tkanine, takozvane krpenjače: *Znan da smo užali neke lopte... one bale smo, one krpenjače, to smo šutirali. (M.T.,75 - Vranja).* O krpenjači kao najpoznatijoj igrački kućne izrade govori i Dukovski (1997), te ističe kako su dječaci njome igrali nogomet. Ipak, ovo je istraživanje pokazalo kako oni iz udaljenijih sela ili zaselaka za nogomet tada nisu ni znali. Umjesto toga, vrlo je popularno bilo igrati graničara: *Ni na Lupoglavu u školi nas nisu učili nogomet igrat nego smo uvijek igrali graničara i gore smo imali pravu loptu, a doma smo napravili od krpe, od svašta smo natrpali. I opet smo igrali graničara. Nogomet nismo znali. Negdje su to igrali*

ali... A tek poslije kasnije kad smo već bili osmi razred, sedmi, onda da, ali u početku nismo znali za nogomet. (T.K.,65 - Brgini, Lesišćina).

Ukoliko promatramo djetinjstvo seoskog djeteta u aspektu igračaka, najbolje ga opisuje sljedeća rečenica: *(...) to smo se igrali više z blaton nego z drugin (...). (F.F.,65 - Račice).* Osim lopte, odnosno krpenjače, djeca nisu imala igračke - ne u smislu igračaka kakve poznajemo danas. Da bi se mogla nečime igrati, djeca su to najprije morala napraviti: *Igračke nismo imali, jedino kad smo sami napravili. (I.B.,69 - Kras). / Sam si si napravi igračke neke. Si si zamisli neku. Uze si komad drva ili nešto, pa si napravi kao da je kamion, pa napravi stazicu, pa... (R.R.,74 - Gambarija, Lesišćina).* Igračke su izrađivali od predmeta i materijala koje su nalazili u svom okruženju, što će biti posebno vidljivo kasnije u opisima igara. Koristili su se uglavnom prirodnim materijalima poput kamena i drva, od kojeg su dječaci znali izrađivati romobile ili kolica: *Napravili si sami igračke od drva, svašta smo radili. Kad smo već krenuli u školu ja sam napravio romobil i onda se ja i Franko vozili po brdu. (T.K.,65 - Brgini, Lesišćina). / (...) to smo nas dvojica napravili ovako četiri komada za kotače. Onda smo imali one ručne... svedar se zvalo, onda se ovako vrtilo i napravila školja. Napravili mi osovine i jedan tavalun, i onda odzgora, nas četiri gore i dole prema selu. (I.B.,69 - Kras).* O opisanom načinu izrade i vrstama igračaka koje su djeca izrađivala govore i rezultati istraživanja koje je provela Margetić (2005), te osobna iskustva koja je iznio Ivetac (1984). Ovi su autori došli do prilično sličnih rezultata, uz dodatak još nekih predmeta koji ovdje nisu opisani, poput švrkalica, pupa, strijalica, itd. Sličan opis igračaka i predmeta navedenih u nastavku daje i Dukovski (1997). Djeca su od drva uz pomoć tradicionalnog alata, *koserića*, izrađivala i svirale: *Onda smo radili fućkalice od jasena (...), frule, gulili smo koru od nekog rulja, kako se zove, i onda smo namotali ono ljepljivo i spreda smo napravili onu fućkalicu i to je trubilo znaš kako. (T.K.,65 - Brgini, Lesišćina),* ili štule, odnosno *štake*, pomoću kojih su zatim hodali po potoku: *Spojiš dva kolca visoka, i onda na ovu visinu staviš ono... ili granu ovako, i onda stavimo gore i idemo mi hodat po potoku, znaš. (I.B.,69 - Kras).* Djeca koja su živjela u blizini potoka često su se ondje igrala: *(...) u potočić smo šli pa delali kao mlinove miće od drva (...)* (F.F.,65 - Račice). / *A uvijek smo se igrali u potoku...smo brane radili, pa smo ribice lovili... (T.K.,65 - Brgini, Lesišćina).* Dječaci su rado lovili životinje – ribe ili ptice, koje bi zatim odnosili kućama i brinuli se o njima kao kućnim ljubimcima. Sudionici ističu kako su, budući da su većinu vremena provodili vani u prirodi, poznavali svaki kutak i točno znali gdje se što nalazi. Posebno su uživali u traženju ptičjih gnijezda, odakle su uzimali mlade ptiće kako bi ih pripitomili. No, ptice su lovili na još jedan način, a to

je pomoću kamenih škrla: (...) sa kamenim pločama smo ptice lovili jako puno. (...) bacit neki kruh ili neš ispod, ili, ili neku smreku, oni su volili smreke jest, kosići i ove druge sve ptice, i onda lijepo se, sa... od drveta napravili tu škrlu. Ovako jednu, ovako, dve ovako, jednu gore, i kad je došla ispod da će si uhvatit, tak, škrla pala dole, ta ploča, i poklopila ju. (F.F.,65 - Račice). Bijazić (1999) navodi još i nazive škrljke, labure ili labre, te ističe kako je na ovaj način bilo moguće uhvatiti i živu pticu, ukoliko se ispod škrlile iskopala rupa u zemlji u koju će ptica upasti.

Osim drva, često se u igrama koristio kamen, odnosno manji kamenčići ili kamene pločice. Jedna od karakterističnih igara je pepeličanje (manete, pika-paka, saseti cristina), koju opisuju Ivetac (1984) i Margetić (2009), a prisjećaju se je i sudionice, budući da su ovu igru igrale uglavnom djevojčice: *Ili oni kamenčići, pa smo se s kamenčićima igrali. Ono, ča ja znan koliko bi ih bilo, pet ili... (M.S.,65 - Brest pod Učkom). / Bilo je pet kamenčića, onda jedan je bio dole, ove druge si... (...). To si bacao u zrak, pa si ove uzimao, i... Ne, jednoga si uvijek u ruci imao, a dole su ti bili... Koliko si ih uspio uzet, znaš. I onda, najgore je bilo ako su ti dole tri ostala, onda je to bilo teško pokupiti, i tako. (N.K.,65 - Mavrovija, Vranja).* Djevojčice su često igrale i igru koju nazivaju treglje: *Šest polja se napravilo, i onda smo skakali, onda... On se... Tu se malo stalo, se... smo rekli da se počiva, i onda si to gura napred do kraja. (M.S.,65 - Brest pod Učkom). / Nacrtali smo ovako neke kvadrate, tu jedan, pa onda dva, pa onda tri ja mislim, na kraju jedan, i onda si to morao skakat, (...). Nisi smio crtu ulovit. Ali mislin da smo i kamen valjali... (N.K.,65 - Mavrovija, Vranja).* Ovu igru ne spominju drugi autori, iako se čini kako je bila popularna, budući da ju spominje više sudionica. Još jedna igra kamenjem koju su često igrali dječaci naziva se pljočkanje (Margetić, 2009). Navedeno je potvrđeno i ovim istraživanjem: *One pločke smo igrali, znaš, ovo... sa kamenjem, i tako. (N.K.,65 - Mavrovija, Vranja). / Pljočkali smo, da. Kamenčići onako staviš, jedan ko bulin, i onda neznan koliko, pet ili deset onako pljočkica malih, i onda... A nešto tipa ko boćanje danas. I onda ko će bliže tom... tom bulinu. (B.P.,72 - Baričevići, Vranja).* Muški su se sudionici prisjetili igre guranja obruča (čarkjuna), o čemu je pisao i Ivetac (1984). *Obruč od bačve uzet ovako, znaš. Obruč, i onda od žice napraviš ovako, znaš, ko vodilicu, znaš, i to guramo. (I.B.,69 - Kras). / (...) pa smo onaj obruč od bačve i jednu žicu pa smo ga kotrljali, trčali. (T.K.,65 - Brgini, Lesišćina).*

Još neke od igara kojih se prisjećaju sudionici su igra skrivača: (...) *tuda se sve uhićalo i igralo žmurke, kako se zvalo. Jedan je broji, i posle je iska kade je ki se skri. (J.K.,77 - Vranja), policajaca i lopova (puli i ladri), bandijera, što je bila igra slična utrci (trebalo je*

trčati do određenog mjesta i vratiti se, a pobjednik je onaj tko stigne prvi), preskakanje užeta, te crtanje kuće na pijesku i igranje uloga starijih ukućana, o čemu je pisala i Margetić (2005).

Rijetke su bile prilike u kojima su djeca imala slobodno vrijeme koje su mogla provesti samo u igri. Najčešće je to bilo dva puta godišnje, u vrijeme najznačajnijih sezonskih poslova – ljeti kada se želo žito, i zimi u doba kolinja: *Tako da smo svake godine se najviše igrali kad se svinja ubila, kad se makinjalo žito...(F.F.,65 - Račice)*. Tada bi se okupila rodbina i susjedi u jednom kućanstvu kako bi pomogli u obavljanju posla, dok su se djeca posebno veselila druženju i igri s drugom djecom: *Kad se to makinalo (...) onda je ono izbacivalo slamu i onda smo mi po toj slami se igrali, spavali, rupe radili unutra, svašta. Došli ovi gore susjedi, ta djeca i mi, pa u toj slami se igrali. Tako da smo znali, kad se to vrši i sve, da će bit igre i bolje za pojest i tako. (T.K.,65 - Brgini, Lesišćina)*. Prema opisima drugih sudionika, djeca su u velikim stogovima radila tunele, ili se penjala na obližnja stabla i skakala u slamu. Uz to, kao sezonsku igru opisuju i igru balonom, odnosno svinjskim mjehurom: *Jer nismo imali loptu onda, i onda smo ti mi taj mjehur štavili sa soli, znaš, stavili na jednu dasku, i soli... I onda smo napuhnuili i onda smo igrali nogomet. (I.B.,69 - Kras)*.

Gotove igračke (lopte, drveni autići, gumene lutke i slično) mogle su se kupiti tek 60-ih godina prošlog stoljeća na ranije spomenutim godišnjim sajmovima ili u gradovima, odakle su ih djeci donosili roditelji ili rođaci koji su ondje radili. Isto mišljenje dijele i Ivetac (1984) i Margetić (2005), koji dodaju kako je pojava kupovnih igračaka uzrok nestajanju onih domaće izrade. S vremenom se izgubilo zanimanje za izradu vlastitih igračaka, ali i potreba za njome. Ubrzani razvoj tehnologije i kapitalizam kao glavno obilježje današnjeg svijeta utjecali su na promjenu cjelokupnog načina života, uključujući djetinjstvo i igru.

5.3. Priče, pjesme i običaji

Priče za djecu i narodna vjerovanja

Pregled relevantne literature i rezultata istraživanja na temu priča i narodnih vjerovanja u Istri² upućuje na nedostatak zapisanih podataka o pričama za djecu koje datiraju iz 50-ih godina prošlog stoljeća. Ipak, zabilježeno je mnogo vjerovanja o nadnaravnim bićima i pojavama za koje je ovim istraživanjem utvrđeno da su bila predmetom priča namijenjenih

² Bratulić (1994), Orlić (2000), Perić (2008)

djeci. Iz tog se razloga u nastavku daje prikaz tih priča i vjerovanja temeljen na iskazima sudionika, a potkrijepljen dostupnim podacima iz literature.

Analizom razgovora sa sudionicima dolazimo do zaključka kako roditelji i stariji nisu djeci pričali uobičajene dječje priče, ili ih jednostavno nisu niti poznavali. Može se primjetiti kako zapravo ni priče koje su djeca imala prilike čuti nisu bile pričane izravno djeci i s namjerom da ih se nečemu pouči, već su najčešće odrasli razgovarali međusobno, dok su djeca sa strane slušala. Stariji su se sastajali uglavnom navečer u jednoj od kuća, gdje su zatim ljuštili kukuruz, preli vunu i obavljali slične poslove, a usput pričali ili pjevali: *Večer se je došlo, se je pričalo, pa se je u kući... (...) sa starijima smo slušali ča oni pričaju, pa se je vuna skubla, pa se... (...) A oni su pričali između sebe, mi smo ih slušali. (M.S.,65 - Brest pod Učkom) / Pa su ti stareji se sastajali, pa su prišli i dečije, frkalini. Pa uni su nas vajk napućevali da to straši nas. Tu pod presiko da se prikaževa, tamo dole da se prikaževa, tu da se prikaževa, unde se... Strašili su nas, ja. (J.K.,77 - Vranja).* Govorili su često o nadnaravnim pojavama čime su, kao što se može vidjeti iz prethodnog iskaza, zastrašivali djecu. Sudionici se prisjećaju priča o već dobro poznatim bićima iz takozvane „istarske mitologije“ o kojima pišu pored ostalih i Orlić (2000), Bratulić (1994), te Perić i Pletenac (2008). *Su postojale štrige, onda je postojao štrigon... ako je muški, štrigon, i onda ako neki... kako vraga smo zvali... krsnik. (R.R.,74 - Gambarija, Lesišćina) / A po selu znan da se je vjerovalo da ako te neko pogleda... ako stoji ispred kuće neka osoba za koju su kao mislili da je štriga, onda će ti se nešto taj dan desit. (B.P.,72 - Baričevići, Vranja).* Djeci se nije detaljnije objašnjavalo o kakvim se bićima radi, već ih se koristilo u različitim prijetnjama kako bi djeca bila poslušnija: *(...) čuj, o nekim ženama se govorilo kao da su štrige (...) ako nisi dobar ona će te zet, ona će te odnest ča u vreći, znaš. (I.B.,69 - Kras).* Osim štriga, štrigona i krsnika, neki se sudionici prisjećaju i priča o morama koje dolaze noću i sišu krv: *Tada je bilo vjerovanje o ten, mora se je zvalo. To je bila valda žena, ili može biti i muško, ča ja znan, koji su išli pa su sisali (...). (M.R.,73 - Vranja). / (...) zvali su neka mora da dođu po noći pa da te ono pritiska. (T.K.,65 - Brgini, Lesišćina).* Legende o morama, kao i o štrigama i krsnicima, zabilježene su u literaturi. O vješticama koje se noću kroz ključanice uvlače u kuće te sišu krv pisali su Perić i Pletenac (2008). Autori ističu kako se djecu nastojalo zaštititi od mora stavljanjem ogledala ispod jastuka. Sudionici navode kako se govorilo i o pojedincima koji „imaju zločesto oko“, pri čemu valja razlikovati dvije vrste ljudi – one koji namjerno žele nekome nanijeti zlo, i one koji zlo nanesu nehotice, jer imaju tu moć.

Kako bi se zaštitili od *štrigarije* i zlih pogleda, ljudi su najčešće skrivali stvari od osoba za koje se sumnjalo da mogu nanijeti zlo. Ovaj običaj nije zaobilazio ni djecu, koju se, osim što im se oko vrata vješalo češnjak ili spremalo u džep ugljen od ivanjskog krijesa (Orlić, 2000), također skrivalo od pogleda: *Tako da se puno stvari vavek skrivalo, da se ne vidi (...). (R.R.,74 - Gambarija, Lesišćina). / Al bilo je puno tih vjerovanja da postoje neki ljudi koji ti mogu naštetiti, pa su onda i djecu skrivali od njih kad bi došli, i tako. (N.K.,65 - Mavrovija, Vranja).* Još jedan običaj vezan za djecu je bacanje uroka ili *hitanje uroki*. Ovdje se ne radi o načinu zaštite djece, već o jednom obliku predviđanja budućnosti koji su obavljale žene za koje se vjerovalo da imaju nadnaravne moći: *(...) i onda su hitali ti uroki. (M.R.,73 - Vranja). / Kad je neko dijete loše bilo ili to, onda su bacale neke... to su zvali uroci. To se je žar bacao u vodu i onda, neznam, ako se je potopilo je bilo loše, ako su plivali... tako, u tom smislu. (N.K.,65 - Mavrovija, Vranja).* Iako se u literaturi ne spominje bacanje uroka, opisuje se krsnika kao osobu posebnih moći koja se bori protiv štriga, proriče budućnost i savjetuje ljude protiv uroka (Orlić, 2000), te se može primjetiti sličnost između opisa krsnika i žena koje su *hitale uroki* iz priče sudionika.

Osim narodnih vjerovanja i legendi djeca su kod kuće slušala priče o ratovima koje su doživjeli stariji, bitkama u kojima su se borili, te neimaštini u kojoj su živjeli. Priče namijenjene isključivo djeci mogle su se čuti tek krajem pedesetih godina, i to u školama: *Nego u školi, onda su nam učiteljice pričale Ivicu i Maricu, to sam zapamtila. Pa Crvenkapicu, to su bile ove... Pepeljuga i ovo, to je već bilo kasnije. (...) I onda čak posle i slikovnice su se našle, i tako da smo to gledali, i to... (N.K.,65 - Mavrovija, Vranja).* S vremenom su se ovakve priče popularizirale i nadvladale „istarsku mitologiju“, pa mnoga današnja djeca nikada nisu niti čula za štrige, krsnike ili more.

Pjesmice, brojalice, molitve

Slično kao i ranije opisane priče, pjesmice su se učile slušanjem drugih koji su pjevali dok su radili ili vraćajući se kući s polja: *Uglavnom su ljudi, ono stariji, su pjevali ono na tanko i debelo i neke pjesme ove istarske i tako. (...) i onda smo mi to slušali pa smo onda mi sami počeli. Tako smo se i naučili. (T.K.,65 - Brgini, Lesišćina) / (...) kad smo išli navečer na vozu sa kravama doma, obavezno smo pjevali. (F.F.,65 - Račice).* Bile su to uglavnom narodne pjesme, kojih u literaturi ima mnogo. Dvije pjesme kojih su se sudionici prisjetili prenesene su u cijelosti u nastavku.

*Zaspal Pave pod orihom hladu,
Stani Pave rosa na te pala,
Rosa će ti košulju smočiti,
Nije meni za košulju tvoju,
Već je meni što je pod košuljom.*

(Izvor: Mikac, 1977).

*Pleši, pleši crni kos
Kako ću plesat kad sam bos?
Prodaj kuću i vole,
pa si kupi postole!*

(N.K.,65 - Mavrovija, Vranja)

Više nego pjesme djecu se učilo molitve. Iako su postojale značajne individualne razlike između obitelji u pogledu pobožnosti, uglavnom su svi molili prije spavanja, a neki i prije obroka. Djecu su moliti učile mame, none ili tete – uglavnom ženski članovi obitelji. Kasnije, kada su djeca odlazila na vjeronauk, moliti su učila iz molitvenika: *Stariji su nas učili molitve, ali kad smo išli na vjeronauk, onda smo imali jedan katekizam i unutra su bile lijepo molitve. (N.K.,65 - Mavrovija, Vranja).* Zanimljivo je vidjeti značenje molitve u djetinjstvu iz perspektive sudionika. M.S. iz sela Brest pod Učkom istaknula je kako su djeca rijetko razumjela pravi smisao molitve: *Niki ni zna da je to u vezi crkve, da imaš te i te molitve... da ćeš to morat, mislin, da će se to naučit, pa da je to... niki ti ni zna niš objasnit.* Molitve kojima su najčešće učili djecu su *Zdravo Marijo, Oče naš, te Anđelu čuvaru mili: (...)* *obavezno navečer kad smo išli spavat, onda smo molili Anđele čuvaru mili. (...) Svojom snagom me zakrili, prema Božjem obećanju, čuvaj mene noću, danju. (N.K.,65 - Mavrovija, Vranja).* Iz navedenih iskaza očito je kako se usprkos promjeni ideologije nakon Drugog svjetskog rata, usprkos izbacivanju vjeronauka iz škola i nastojanju da se potisne Crkva i njezin utjecaj na javnost, vjera održala i prakticirala unutar obitelji. Pretpostavka je da su istarski seljaci prenosili molitve i vjerske običaje djeci kao dio vlastitog identiteta s ciljem njegova očuvanja. Uz čakavsko narječje i narodne običaje, vjera čini jednu od specifičnosti naroda na ovom području, a potiskivanje vjere značilo bi uspjeh vlasti u negiranju njegova identiteta.

Narodni običaji i slavlja

Narodni običaji i slavlja na istarskim selima sredinom prošlog stoljeća bili su vezani uglavnom uz kršćanske blagdane i vjerske događaje, što potvrđuje i Bratulić (1994). Načini obilježavanja tih običaja biti će opisani u nastavku na temelju iskaza sudionika. Osim vjerskih, biti će riječi i o drugim narodnim običajima poput maškara, pri čemu je stavljen naglasak na ulogu djece u njihovu obilježavanju.

Sredinom 20. stoljeća, u vrijeme kada je rat tek završio, na selima je vladalo siromaštvo. Komunistička vlast nastojala je smanjiti utjecaj vjere, pa su se kršćanski blagdani slavili skromno i unutar obitelji. Prije Uskrsa pripremala se hrana koja se zatim nosila u crkvu na blagoslov. Postojao je i običaj bojenja jaja, iako ponešto drugačiji od današnjeg. Jaja su poprimala različite nijanse na način da se u vodu u kojoj su se kuhala dodavalo koprive, ljuske crvenog luka, ili koru drveta. Gotovo isti način bojenja jaja opisuje i Bijažić (1999). Ponekad su djeca jaja ukrašavala ugljenom. Na uskršnje jutro majka je za doručak poslužila blagoslovljenu pincu, jaja, pršut ili kobasice, a svakom je djetetu ispekla pecivo u obliku pletenice s jajetom na vrhu, zvano šišerica: (...) *i onda djeci se je radila... šišerica se zvalo. To je kao jedna pletenica i nutra je bilo jaje. To smo ujutro svi dobili i onda se je to jelo.* (N.K.,65 - Mavrovija, Vranja) / (...) *moja mama je uvijek ispekla pincu, i svakom djetetu šišaricu. Onako ko pletenicu i jaje gore.* (B.P.,72 - Baričevići, Vranja). Nakon zajedničkog doručka cijela je obitelj odlazila na misu, a potom su djeca igrala tradicionalnu igru picanja jaja: *Kad je završila misa, ajmo svi vani, (...), staviš tamo jaje blizu zida i, recimo sa tri metra, i bacaš ovako onaj novčić. Držiš ga ovako i baciš ga, i kome se zabije u jaje, njegovo jaje.* (I.B.,69 - Kras). Ovu igru spominje i Bijažić (1999), no pod nešto drugačijim nazivom: *hitat u jaje*, a navodi još i nazive šćukat jaja, pičit, ili boćanje jajima. Budući da se školski praznici nisu organizirali u skladu s blagdanima, kao što je to danas, djeca su na Uskršnji ponedjeljak već odlazila u školu, gdje su nastavljala igru: (...) *kad smo išli za... recimo za Uskrs u školu, svi smo nosili jaja sobon i kovanicu za igrat i picat jaja, da ovaj... uglavnom smo si nosili par jaja sobon i onda tamo stali makar kasnili u školu, i picali ta jaja (...).* (F.F.,65 - Račice).

Mnogo se običaja veže uz razdoblje oko Božića. Prvu priliku za dobivanje darova djeca su imala 6. prosinca, na blagdan sv. Nikole. Darovi su, kao i sve ostalo, bili skromni i ni približno slični današnjim. Djeca bi u čizmici koju su prethodnu večer očistila i stavila na prozor ujutro pronašla voće, a rjeđe i slatkiše: *I onda smo si to večer, prvi dan sve to glancali, i van, i onda se ni dobivalo neki poklon. Dobilo se ili jabuka, ili naranča, ili tako. Možda pose*

neka čokolada, ali ni se dobivalo ni novac ni niš ko i sada. (M.S.,65 - Brest pod Učkom). / Za svetega Nikolu znan da je pokojna mat užala nan stavit tako po jenu jabuku, i jedan kaki. (M.T.,75 - Vranja). Iskazi sudionika uglavnom se podudaraju s rezultatima istraživanja koje je provela Margetić (2009), s jedinom razlikom u tome što sudionici ne spominju darivanje djece baketicom - ukrašenom šibom. Sljedeći važan dan u božićnom razdoblju bio je Badnjak. Tada se pripremala tradicionalna hrana: bakalar, broskva, ječam i grah – prisjetila se M.S. iz sela Brest pod Učkom. Stariji sudionici tvrde kako 40-ih godina nije bilo uobičajeno u kući imati okićeno božićno drveće: *Ne, ja se ne sjećam nikad da smo mi bora u kući imeli. (...) Ne, ni se bi bor kiti. Slavilo se, držalo, h maše smo hodili i to, ali ni bilo kićenja ne, ni bilo tega.* (M.T.,75 - Vranja), dok se oni rođeni kasnije prisjećaju kako su djeca ukrašavala jelke, a budući da nisu imali ukrase kakvi postoje danas, na njih su vješali čestitke koje su se u to vrijeme slale, zatim orahe, jabuke, naranče, te šarene bombone: *A ja, a bor nismo kitili sa lopticama, nego sa nekim bonbonima u zlatnom papiru, onako u bojama, i sa malim narančicama, i sa jabukama, i ča smo još stavljali na bor...* (B.P.,72 - Baričevići, Vranja) / *Prvo se je kakovo narančo obesilo, kakovo jaboko, i se takove stvari. I kakov bombon, ku je ime ki, i to ti je bilo pod borić.* (J.K.,77 - Vranja) / *Veliki borić smo uvijek napravili. Jabuka je visila, naranča je visila, oreh je visil, bonboni oni sa cundrićima...* (F.F.,65 - Račice) / *Po tom boru su se vješali samo bomboni. Bila je...neka mašna se napravila ili nešto, dole jaslice, ali nije bilo ovih figurica nego čak smo sami radili neke ovčice i tako. Po boru su se vješali na špažić, na konac bomboni. Od šećera su bili bomboni kao kocke, zamotani u onaj papir staniol, srebrni, zlatni onako, plavi...* (T.K.,65 - Brgini, Lesišćina). Dobiveni rezultati djelomično se slažu s rezultatima istraživanja drugih autora. Bijažić (1999) navodi kako se na Badnjak nekada zapalio cok, koji je na ognjišću trebao gorjeti sve do Sveta tri kralja, dok se niti jedan sudionik koji je sudjelovao u ovom istraživanju nije prisjetio ovakvog običaja.

Na božićno jutro djeca su odlazila u susjedne kuće čestitati i izraziti dobre želje, a ukućani su ih zauzvrat darivali voćem i orašastim plodovima: *A mi djeca ujutro smo išli čestitati Božić susjedima i onda su nam dali naranču i orahe.* (N.K.,65 - Mavrovija, Vranja). Iako sudionici navode kako su ovo kao djeca činili na sam Božić, Margetić (2009) opisuje isti običaj čestitanja Nove godine, te ga naziva Dobra ruka ili Buona man. Nova godina se prema riječima sudionika u predjelu sjeveroistočne Istre nije posebno slavila. U nekim se selima organizirao ples za odrasle, no djeca nisu imala nikakvu značajnu ulogu u ovom običaju. Umjesto Novoj godini, veselili su se 6. siječnju, odnosno blagdanu Sveta tri kralja. Na taj dan skidaju se ukrasi s božićnog drvca, što je značilo da će djeca dobiti voće i slatkiše koji su na

njemu bili obješeni: *I onda smo jedva čekali Tri kralja da moremo to početi jest. (T.K.,65 - Brgini, Lesišćina) / I onda smo jedva čekali sveta Tri kralja da to poskidamo, i to se onda pojelo, ni to... niš se ni pustilo za druge godine. Pojele su se naranče i sve, da. (B.P.,72 - Baričevići, Vranja).* Običaj koji se uoči Sveta tri kralja nekad obilježavao u većini sela u Istri jest koledvanje, kolejani, odnosno koledari: *To su bili neka... kao tri kralja, i onda neznam, još neki ljudi, i onda su išli pa pjevali, pa po kućama, pa molili za rodnu godinu, i neznam. Bila je baš neka pjesma koju su oni u svakoj kući pjevali, i tako. (N.K.,65 - Mavrovija, Vranja).* Ovaj je običaj u vrijeme komunizma bio zabranjen, a održao se tek u selu Brest pod Učkom, što potvrđuje i Milićević (2000) koji ga detaljnije opisuje. Iskazi sudionika i podaci iz literature ukazuju na nepostojanje dječje uloge u obilježavanju ovog običaja – u skupinu kolejana primali su se samo odrasli muškarci.

Samo se jedan sudionik, F.F iz sela Račice prisjetio da su na blagdan sv. Ivana i Pavla djeca iz nekoliko susjednih sela palila velike vatre (krijesove). Ljeti se u gotovo svakom selu održavao godišnji sajam (samanj), i to obično na dan sveca zaštitnika sela. Svi su sudionici dali prilično slične opise ovog događaja - seljani su se okupljali oko crkve gdje su dolazili ljudi iz okolnih mjesta prodajući voće, vino, slatkiše ili igračke. Navečer se za odrasle organizirao ples. Iako djeca nisu imala neku posebnu ulogu u obilježavanju ovog običaja, on je za njih predstavljao priliku da dobiju novu igračku ili slastice kojih inače u selu nije bilo: *I onda uvijek je znao tamo kod nas dolaziti jedan slastičar. (...) Imao je ona dva poklopca, i unutra dve vrste sladoleda. (...) Onda su bile neke... nisu bili bonboni. (...) Ovakvi štapovi su ti bili, ovako dugi, i bili su onako crveno bijeli, kao zamotano, i unutra kao šuplji. (...) I onda kad sam potrošio to, onda sam došao kod nonića da mi još da šoldi za jedan gelato. I onda smo ti mi tamo jurcali. Ovi su plesali tamo, ovi su pričali... znaš kako već to bude. A mi djeca se skupili svi tamo, i onda smo tamo nešto radili, igrali... Ko je imao para onda si je išo kupit nešto ovako, i tako. (I.B.,69 - Kras).*

Iz svega navedenog možemo zaključiti kako rezultati ovog istraživanja potvrđuju ranije navedenu tvrdnju prema kojoj se narodni običaji vežu uglavnom uz vjeru. Tome u prilog ide i činjenica da je većina sudionika istaknula kako se dječji rođendani nisu posebno slavili: *Ništa, malo, za uho nategnuli, i ako ti je neko donesao jednu naranču ili jednu jabuku to je bilo super. Ili malo oraha, i tako. (F.F.,65 - Račice). / Nisi ti dobio ni dar ni ovo nego ono...rođendan, pa su ti svi čestitali i tako, taj kolač ili palačinke ili ča je bilo. (T.K.,65 - Brgini, Lesišćina),* dok se posebno držalo do vjerskih obreda poput pričesti i krizme (berme). Djeci se za te prilike kupovala nova odjeća – dječaci su dobivali svoja prva odijela, dok su

djevojčice taj dan bile odjevene u duge bijele haljine, a na glavi su imale vjenčić ili veo (Slika 7. i Slika 8.). Kupovina je predstavljala priličan izdatak za roditelje, pa se odjeća često nasljeđivala, ili čak posuđivala.

Slika 6. Prva pričest - prvo odijelo

(Izvor: iz osobne kolekcije sudionika)

Slika 8. Djevojčica na prvoj pričesti

(Izvor: iz osobne kolekcije sudionika)

Jedna je sudionica istaknula kako se zbog neimaštine često pričestilo ili krizmalo nekoliko djece iz istog kućanstva na isti dan, kako bi se mogla napraviti samo jedna *fešta* i na taj način uštedjeti. Sudionici su se prisjetili kako su na pričest morali ići natašte, a nakon obreda pripremili su im doručak u župnom dvoru: *Bijela kava je bila, kuglof, i štrudel, i fritulice (...). Na župnom dvoru se je to napravilo. (B.P.,72 - Baričevići, Vranja). / (...) pose pričesti u crkvi smo išli u župni dvor i tamo su nam napravili doručak. Tamo smo jeli doručak, bijelu kavu sa kruhom. (N.K., Mavrovija, Vranja).* Priložene iskaze moguće je potkrijepiti i podacima iz literature, budući da Milićević (2000) gotovo identično opisuje doručak na kojem se posluživala bijela kava i kolači. Kod kuće se okupila rodbina i pripremila se malo bolja hrana. Iako su djeca imala kumove (*šantolo*), većina se sudionika složila kako nisu dobivali poklone kao što je to običaj danas. Tek je jedan sudionik odgovorio drugačije: *Dobio san uru, i onda san rukav pomaknul gori da svi vide kako imam ja uru. I tako san hodi. (F.F.,65 - Račice).*

Kao jedini običaj koji nije bio vezan za vjeru sudionici su naveli maškare, u nekim selima zvane i *krabulji*. Iz njihovih iskaza mogu se izdvojiti dva različita odnosa djece prema ovom događaju. Dvoje je sudionika istaknulo kako nisu sudjelovali u maškarama jer su se bojali: *Kad su bile maškare onda ja sam se uvijek pusta bojao. (I.B.,69 - Kras) / (...) ja sam uvijek bježala u sobu sakriti se jer su te maškare... Oni su ovako i dešpete neke radili. (N.K.,65 - Mavrovija, Vranja)*. S druge strane, ostali sudionici su se prisjetili kako su maskirani u skupinama obilazili selo pjevajući, dok su ih drugi darivali: *(...) svaka kuća im je spremila jednu košaricu. Unutra su bila jaja, kobasice, špeha, slanine, (...). (N.K.,65 - Mavrovija, Vranja)*. Osim u stavovima prema maškarama, postojale su i razlike između sela u pogledu samih maski, što je vidljivo na primjerima sela Vranja i Brest pod Učkom. U Brestu su djeca izrađivala šarene maske od papira: *(...) pravili smo si oni veliki klobuki, smo mi rekli. Dugi, dugački, i onda od onih krep papira smo si pravili puno onih resa dole (...). (M.S.,65 - Brest pod Učkom)*, dok su u Vranji maske bile jednostavne, crne ili bijele, a koristilo se i njemačke kapute (šinjele) ili šljemove zaostale iz rata. U literaturi i dostupnim istraživanjima gotovo da i nema podataka s kojima bi se dobiveni rezultati mogli usporediti, stoga je prikaz pokladnih običaja na selima sjeveroistočne Istre temeljen isključivo na iskazima sudionika.

6. Zaključak

Ovim radom dan je doprinos u pogledu širenja dostupnih spoznaja o povijesti djetinjstva na području Istre, te je ukazano na važnost istraživanja tog područja. Kako bi se stvorila cjelovita slika djetinjstva na selima sjeveroistočne Istre sredinom 20. stoljeća uvaženi su različiti aspekti i dimenzije djetinjstva: izgled i prehrana djece, stambene prilike, podjela poslova unutar obitelji i zadaće djece, obrazovanje i slobodno vrijeme, dječje priče i pjesme, te sudjelovanje djece i njihova uloga u obilježavanju narodnih običaja i slavlja. Prikaz djetinjstva oblikovan je na temelju iskaza sudionika, a potkrijepljen je dostupnim rezultatima relevantnih istraživanja, čime je ostvaren cilj rada postavljen u uvodu.

Temeljem analize provedenih intervjua može se zaključiti kako su povijesni, društveni i kulturni uvjeti na području sjeveroistočne Istre sredinom 20. stoljeća imali velik utjecaj na kvalitetu života ljudi, posebno seljaka. Oblikovali su djetinjstvo i odrastanje seoske djece u svim njegovim dimenzijama. Rat i okupacije ostavili su za sobom spaljene kuće i uništena seoska gospodarstva. Ljudi koji su se nakon oslobođenja vraćali svojim domovima pri njihovoj obnovi nisu posvećivali pažnju prostorima namijenjenim djeci. Prehranjivali su se isključivo domaćim proizvodima, a njihova prodaja nezaposlenim je roditeljima predstavljala jedini izvor prihoda. Stoga su u kućanskim poslovima i poljskim radovima gotovo uvijek sudjelovala djeca, što je ostavljalo malo slobodnog vremena. To ih nije spriječilo u igranju tradicionalnih igara poput pepeličanja ili pljočkanja. Budući da su djeca najčešće čuvala stoku, to su vrijeme koristila kako bi igrala nogomet, lovila ptice ili se igrala u obližnjem potoku. Bila su vrlo kreativna u izradi igračaka od prirodnih materijala koji su se mogli pronaći u neposrednoj okolini, budući da su kupovne igračke imala samo rijetka djeca. Gotovo je sve u to vrijeme bilo domaće izrade - od odjeće, obuće, do školskih torbi. Seoska su djeca često pješice prelazila dug put do škole ili obližnje župe u kojoj se održavao vjeronauk (komunističke vlasti izbacile su vjeronauk kao nastavni predmet iz škola 1952. godine). U mnogim je selima postojala mogućnost obrazovanja samo do samo do 4. ili 6. razreda osnovne škole, nakon čega su učenici morali odlaziti u obližnja mjesta gdje su nakon rata izgrađene ili obnovljene veće škole. Utjecaj ratnih zbivanja na život ljudi vidljiv je čak i u kontekstu dječjih priča. Osim o ratu, djeci se pričalo o nadnaravnim bićima i pojavama, kojima ih se zastrašivalo u svrhu discipliniranja. U tradiciji istarskoga sela osim „mitologije“ nalazimo i bogatu povijest obilježavanja narodnih običaja, vezanih uglavnom uz značajnije kršćanske blagdane. U radu je opisana uloga djece u svakom pojedinom običaju, kao i način slavlja prve pričesti i krizme, do čega se držalo više nego do dječjih rođendana.

Iz prikupljenih podataka, primjerice o jelu (posebni stolovi, odrasli i gosti imaju prednost u objedima) te spavanju (neka su djeca spavala u predsoblju) vidljiv je podređen položaj djece u odnosu na odrasle. Ipak, iskazi sudionika upućuju na individualne razlike između obitelji. Takve razlike postoje i u pogledu stavova spram obrazovanja djece, pa su neki roditelji kao prioritet postavljali školovanje, a drugi rad djece. Posljednje bi mnogi danas osudili, pozivajući se na pravo djeteta da djetinjstvo provede bezbrižno i u igri, te optužujući roditelje za iskorištavanje djece. Međutim, promatranje ovog problema u kontekstu tadašnjih životnih prilika opravdava sudjelovanje djece u podjeli obiteljskih poslova. Nakon svega navedenog, možemo još jednom zaključiti kako je djetinjstvo na selu u ono vrijeme bilo teško, no prema riječima sudionika mnogo ljepše nego danas. Odrastanje u vremenu obilježenom ratom i svakodnevnom borbom za preživljavanje već ih je od malena opremilo radnim navikama i ojačalo ih kao osobe, te na taj način pripremilo za život.

Sažetak

Povijest djetinjstva u Istri razmjerno je nezastupljena tema u stručnoj literaturi, a ovim se radom nastoji dati doprinos u širenju spoznaja na tom području. Uvažavajući povijesne, društvene i kulturne uvjete oblikovan je prikaz djetinjstva na selu na području sjeveroistočne Istre sredinom 20. stoljeća. Prikaz je temeljen na rezultatima kvalitativnog istraživanja u sklopu kojeg su provedeni intervjui sa 10 sudionika, odabranih prema kriteriju dobi (65+), i djetinjstva provedenog na nekom od sela sjeveroistočne Istre. Dobiveni podaci potkrijepljeni su dostupnim rezultatima već provedenih istraživanja. Kako bi se stvorila cjelovita slika djetinjstva na selu istraženi su njegovi različiti aspekti i dimenzije, pa se u radu promatraju stambene prilike (s posebnim naglaskom na prostore namijenjene djeci), podjelu poslova unutar obitelji i zadaće djece, obrazovanje, dječje igre i igračke, priče, pjesme i vjerovanja, te ulogu djece i njihovo sudjelovanje u obilježavanju narodnih običaja. Na temelju analize prikupljenih podataka zaključeno je kako su velik utjecaj na oblikovanje života seljaka imali povijesni, društveni i kulturni uvjeti koji su djelovali u to vrijeme na području sjeveroistočne Istre. Djetinjstvo i odrastanje seoske djece obilježeno je neimaštinom kao posljedicom rata i okupacije, što je utjecalo na sve aspekte njihova života. Zbog svakodnevne borbe za preživljavanje s kojom su bila suočena sela, djeca su umjesto da se igraju sudjelovala u obiteljskim poslovima. Obrazovne mogućnosti bile u ograničene, a uvjeti također teški. Iskazi sudionika ukazuju na podređen položaj djece u odnosu na odrasle, te poimanje djece kao odraslih ljudi u malom. Zbog boljeg razumijevanja djetinjstva (i odnosa prema djetinjstvu) nekad, te promjena i razvoja do današnjih dana, važno je istraživati njegovu povijest. Doprinos tome nastoji se dati i ovim radom.

Summary

The history of childhood in Istria is quite underrepresented topic in the scientific literature. This paper aims to contribute to the dissemination of knowledge in that area. Historical, social and cultural conditions were taken into account while forming a representation of childhood in north-eastern Istria's vilagges during mid – 20th century. The representation is based on the results of qualitative research, which included interviews conducted with 10 participants. The selection criteria was age (65+), and childhood spent in one of the villages of north-eastern Istria. The obtained data is supported by the available results from existing research papers that are relevant for this subject. In order to create a complete picture of childhood in a village we explored it's various aspects and dimensions. The paper discusses the housing conditions (with special emphasis on areas for children), distribution of domestic chores and children duties, education, games and toys, stories, songs and beliefs, children's role and their participation in the celebration of folk customs. Based on data analysis, it is revealed that historical, social and cultural conditions that were present in the area of north-east Istria at that time had major influence in formirng a farmer's life. Childhood and growing up in a village was marked by poverty as a consequence of war and occupation, which affected all aspects of children's lives. Because of the struggle for survival that villages faced each day, children were working instead of playing. Educational opportunities were limited, along with complicated and unsatisfying learning conditions. The subjects' statements indicate the subordinate position of children in comparison to adults, and the notion of children as miniature adults. For a better understanding of childhood (and attitudes towards childhood) in the past, along with the changes and development of childhood to the present day, it is important to explore it's history, and this paper aims to contribute to that.

Literatura:

1. Bertoša, M. (ur.). (2005). *Istarska enciklopedija*. Zagreb: Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“.
2. Bijazić, M. (1999). *Istarski narodni običaji i stari zanati*. Pula: C.A.S.H.
3. Bratulić, J. (1994). Narodni običaji i vjerovanja Hrvata u Istri. *Istarska Danica*, 1994; str. 57-65.
4. Darovec, D. (1997). *Pregled istarske povijesti*. Pula: C.A.S.H.
5. Dukovski, D. (1997). *Svi svjetovi istarski ili Još – ne – povijest Istre prve polovice XX. stoljeća*. Pula: C.A.S.H.
6. Dukovski, D. (1998). *Fašizam u Istri 1918. – 1943*. Pula: C.A.S.H.
7. Dukovski, D. (2004). *Istra: kratka povijest dugog trajanja*. Pula: Istarski ogranak Društva hrvatskih književnika.
8. Dukovski (2010). Istra i Rijeka u prvoj polovici 20. stoljeća (1918. – 1947.). U: *Hrvatska povijest u 20. stoljeću*, Sv. 3. Zagreb: Leykam international.
9. Gabelica – Šupljika, M. ; Milanović, M. (1995). *Blagdani djetinjstva*. Zagreb. Školska knjiga.
10. Ivetac, J. (1984). Igre i igračke mog djetinjstva. *Franina i Jurina*, 1984; str. 178-179.
11. Ivetac, J. (1999). *Manje poznata Istra*. Pazin: „Josip Turčinović“ d.o.o.
12. Jeđud, I. (2007). Alisa u zemlji čuda – kvalitativna metodologija i metoda utemeljene teorije. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 43 (2); str. 83-101. Dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/26371?lang=hr>, pristupljeno: 06. srpnja, 2015.
13. Margetić, M. (2005). Kako su se igrali naši djedovi i bake. *Franina i Jurina*, 2005; str. 171-174.
14. Margetić, M. (2009). Dječje igre na otvorenom i blagdansko darivanje djece u Istri. *Etnološka istraživanja*, 1; (14); str. 133-144. Dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/44179>, pristupljeno: 24. veljače, 2015.
15. Mikac, J. (1977). *Istarska škrinjica: iz kulturne baštine naroda Istre*. Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske.
16. Milas, G. (2005). *Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima*. Jastrebarsko: „Naklada Slap“.
17. Milićević, J. (2000). Promjene u običajima istarskog sela. *Problemi sjevernog Jadrana*, 7; str. 89-119.

18. Nenadić, M. (ur.). (2011). *Sociologija detinjstva – hrestomatija*. Sombor: Pedagoški fakultet u Somboru.
19. Orlić, O. (2000). Krsnik i štrigun: iz istarske usmene predaje. *Franina i Jurina*, 83, knj. 51; str. 129-132.
20. Perić, B. (2008). *Fantastična bića Istre i Kvarnera*. Zagreb. Vuković & Runjić.
21. Trogrlić, S. (2011). Katolički vjeronauk u istarskim školama – od potiskivanja do izbacivanja (1945. – 1952.). *Časopis za suvremenu povijest*, 43; (1); str.53-71.
Dostupno na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=100806,
pristupljeno: 20. svibnja, 2015.